

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

28 APRIL 1971

56e JAARGANG

No. 2795

Belgische behoefte in de jaren '80

Zoals de lezer reeds in dit blad heeft kunnen vernemen, werd op 24 en 25 april jl. in Brussel het Tiende Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres gehouden, waarbij de behoeften van de Belgen in de jaren tachtig centraal stonden. Omdat het niet meevalt een goed economisch op de praktijk gericht tweedaags congres met een 613 bladzijden tellend referatenboek kort te verslaan, zal ik volstaan met de behandeling van enkele uitgangspunten en conclusies.

Het pleit voor de organisator, de Vereniging voor Economie, zich in de huidige snel evoluerende maatschappij te durven wagen aan een voorspelling, dan wel planning, van de behoeften.

Hoewel duidelijk uit het congres bleek dat de economie meer ingeschakeld moet worden ter verbetering van het menselijk welzijn, heerste er toch de mening dat dit zonder grondige verandering van de maatschappijstructuur te verwezenlijken is. De congressisten waren dan ook niet onder de indruk — althans niet zichtbaar — van de revolutionaire leuzen op de collegebanken en muren van de Vrije Universiteit, waarin het congres gehouden werd:

Eigenlijk werd het doel van dit congres niet juist geformuleerd, omdat niet alle menselijke behoeften geanalyseerd en voorspeld werden, maar alleen de behoeften waarvoor de economie de middelen geeft. Het ging

in feite om het verkrijgen van een staat van middelen en bestedingen. We mogen er gelukkig mee zijn dat de bestedingen, zowel qua samenstelling als qua omvang, centraal stonden, maar we mogen niet vergeten dat er ook in 1985, het prognosejaar, nog veel behoeften zullen zijn die niet bevredigd kunnen worden.

De verdeling van het bruto nationaal produkt staat voor de jaren 1969 en 1985 in tabel 1 (op blz. 382) vermeld. Deze verdeling werd niet met behulp van een macro-economisch model verkregen, maar door elf commissies die, gecoördineerd door een centrale werkgroep, rekening hielden met elkaars voorspellingen en wensen. Wetenschappelijk gezien was de toepassing van een economisch lange-termijnmodel wel zo interessant geweest. Tot het jaar 1985 werd met behulp van een „capaciteitsmodel”, met als belangrijkste relatie een produktiefunctie van Cobb en Douglas, een jaarlijkse reële-productiegroei van 4,6% voorspeld. Hierdoor waren de middelen bekend. Enkele belangrijke voorspellingen hierbij waren: een netto immigratie van 10.000 personen per jaar, een arbeidsduurverkorting van 0,65% per jaar en een dalende kapitaalcoëfficiënt (verhouding tussen de kapitaalvoorraad en het bruto nationaal produkt).

De produktiecapaciteit werd ook voor de regio's Vlaanderen, Wallonië en Brussel voorspeld. In de komende 15 jaar is de reële-productiegroei per jaar in Vlaanderen 6,2%, in Wallonië 2,5% en in Brussel 4,7%. Het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië wordt veroorzaakt door een snellere groei van de actieve bevolking, een gunstiger leeftijdsstructuur, meer investeringen en een grotere technische vooruitgang in Vlaanderen. In dezelfde periode wordt de groei van de produktie per inwoner in Vlaanderen 5,5% en in Wallonië 2,1%. We mogen ons afvragen of deze regionale verschillen juist voorspeld en mogelijk zijn. Zijn ze juist voorspeld, dan zullen ze zeker een bron van sociale en economische spanningen kunnen worden.

Inhoud

Drs. L. Hoffman: Belgische behoeften in de jaren '80	381
Drs. R. F. M. Lubbers: Vakbeweging in beweging	383
Prof. Dr. H. J. van Zuthem: Sociologie en de studie van de economische orde, met commentaren van Prof. Dr. C. de Galan, Drs. A. Peper en Prof. Dr. W. Albeda	385
Dr. H. Hoelen: Het Duitse „Reinheitsgebot” en de brouwindustrie in de EEG	397
Toets op taak	399
Europa-bladwijzer	400
Mededelingen	404

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit
 Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter
 Adjunct redacteur-secretaris: J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016;
 kopij voor de redactie: postbus 4224. Telefoon: (010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkssdelen (zeepost).
 Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Een doelstelling, gericht op het verkrijgen van een evenwichtige regionaal-economische groei, was zeker niet overbodig geweest.

Om de behoeften te kunnen voorspellen moest rekening worden gehouden met de hierboven genoemde voorspelling van de productiecapaciteit. De behoeften werden verdeeld in individuele en collectieve behoeften. Het congres heeft zich in elf commissievergaderingen bezig gehouden met de gezinsuitgaven, de besparingen, de collectieve uitgaven waaronder de uitgaven aan onderwijs en gezondheidszorg, de ruimtelijke ordening, de spanningen tussen ondernemers en consumenten en tussen gezinsuitgaven en collectieve uitgaven. Het is onmogelijk hier uitvoerig op in te gaan; daarom enkele korte opmerkingen hierover.

Het aandeel van de totale netto overheidsuitgaven (inclusief rente en overdrachten) in het bruto nationaal produkt zal van 40% in 1968 toenemen tot 47% in 1985. De onderwijsuitgaven zullen sterker toenemen dan het bruto nationaal produkt. Desondanks zal het aandeel ervan in het BNP in 1985 ongeveer even hoog zijn als thans in Nederland. Ook de kosten voor de gezondheidszorg zullen sterk toenemen. De huidige maatschappij ontkomt niet aan een goede ruimtelijke ordening met benadrukking van het leefmilieu. Vandaar dat berekeningen werden gemaakt over de woningbehoefte (72.000 woningen in 1985, waarvan 25.000 sociale woningen), groenvoorzieningen, infrastructuur en milieuverontreiniging.

België verdient dat de voorspellingen en wensen van dit congres uitkomen of gunstig worden overtroffen, al zullen ze in 1985 een sociale-premie- en belastingdruk van 42% en een spaarquote van 15% vereisen, waarbij het probleem van de thans voorkomende forse belastingontduiking in België niet meer mag bestaan.

L. Hoffman

Tabel 1. De verdeling van het bruto nationaal produkt (prijzen van 1963)

	België		1985		Nederland
	1969		1969		1969
	In mrd. Bfr.	In %	In mrd. Bfr.	In %	In %
BNP tegen marktprijzen	910	100	1.845	100	100
Totale consumptie	715	78,57	1.430	77,51	70,52
Particuliere consumptie	591	64,95	1.164	63,09	58,41
Overheidsconsumptie	124	13,63	266	14,42	12,11
Totale bruto investeringen	190	20,88	409	22,17	27,34
waarvan: particulier	158	17,36	319	17,29	22,43
overheid	32	3,52	90	4,88	4,90

Tabel 2. Overheidskosten ter verbetering van het leefmilieu in België in 1985 (in Bfr. mrd., prijzen van 1963)

Huisvesting	15,2
Groenvoorziening	6,1
Stedelijke infrastructuur en toeristische autowegen	10,0
Bestrijding van lucht-, waterverontreiniging enz.	4,1
Totaal	35,4

Tabel 3. Verdeling van de Belgische overheidsuitgaven (als % van het BNP)

	1968	1985
Algemeen bestuur	1,7	2,0
Justitie en politie	1,3	1,5
Landsverdediging	2,8	1,6
Buitenlandse betrekkingen	0,5	1,8
Vervoer en verkeer	5,9	6,4
Handel, nijverheid, middenstand	1,6	2,5
Landbouw en voedselvoorziening	1,3	0,4
Onderwijs, cultuur, erediensten	5,9	7,4
Sociale voorzieningen	14,2	19,0
Volksgezondheid	1,1	0,9
Huisvesting	0,4	0,7
Oorlogs- en rampschade	0,9	0,4
Niet verdeeld	2,8	3,0
Totaal	40,6	47,4

Vakbeweging in beweging

Plaats en functie van de vakbeweging vormen reeds jaren lang onderwerp van gesprek. Thans ziet men de vakbeweging pogingen doen effectief tot gewenste structurele wijzigingen te komen. Hieronder wil ik enkele facetten hiervan signaleren en trachten deze in het perspectief van een veranderende maatschappij te plaatsen.

Allereerst is daar het feit dat er onder de werknemers kennelijk een groeiend verzet is tegen „akkoorden door hoge heren in Den Haag”. Meer dan vroeger houdt de vakbeweging daar rekening mee. Bij afspraken op landelijk niveau wordt meer en explicieter dan vroeger gesteld, dat de goedkeuring van de leden (van de basis) voorwaarde is. Op zichzelf genomen is dit een normale interne democratische procedure. De leden krijgen een voorgenomen akkoord van het bestuur (hun onderhandelaars) voorgelegd.

Men moet hier dan echter direct bij aantekenen dat naarmate een voorgenomen akkoord minder „dwingend” aan de leden wordt voorgelegd, het al te gemakkelijk is voor de betrokken werknemers wat méér te vragen; zowel te weinig als teveel geven wordt immers gezien als een

verantwoordelijkheid van de werkgevers.

De mate waarin zo'n voorstel „dwingend” voorgelegd kan worden, wordt mede bepaald door de betekenis van het vakbondsvoorstel voor de ongeorganiseerden (of anders georganiseerden). Deze kunnen immers, als de specifieke situatie van bedrijf of regio dit toelaat, het voorgenomen akkoord zien als een opstapje. Zij nemen dan het initiatief over. Alleen al de angst dáárvor werkt verhogend op de te maken afspraak.

Wij moeten dit natuurlijk niet overdrijven. Veel wordt, steunende op een redelijke consensus van de werknemers enerzijds en werkgevers anderzijds, centraal geregeld. Informaties over en taxaties van de feitelijke toestand zijn dan kennelijk voldoende geweest. Het overleg is geslaagd . . . . maar het haalt de krant niet.

Bepalend voor de richting waarin het overleg over arbeidsvoorwaarden gaat, is echter niet deze routine uit het verleden, maar een verschuiving van de onderhandelingen naar de basis. Een en ander impliceert, dat op centraal niveau slechts in zoverre afspraken gemaakt kunnen worden als beide partijen menen, dat deze afspraken voor de achterban haalbaar en houdbaar zijn.

Dit betekent dat meer dan tot nu toe gewerkt zal moeten worden met raamovereenkomsten. Bepaalde elementen van zulk een overeenkomst

zullen ook kwantitatief aan de top geregeld kunnen worden; andere elementen zullen bewust overgelaten moeten worden aan het overleg per regio of bedrijf. Die bewuste keuze van welke elementen centraal en welke niet, is juist daarom zo belangrijk omdat men over dezelfde zaak niet op twee niveaus kan onderhandelen. Een reëel open overleg is dan niet mogelijk.

Geconfronteerd met de maatschappij zoals deze nu eenmaal is, is het begrijpelijk dat de vakbeweging tracht het overleg meer te verschuiven naar regio en bedrijf en — voor zover dit niet haalbaar is — tracht aan de basis zodanige structuren uit te bouwen, dat maximale informatie gewaarborgd is.

Intussen doen zich in dit proces enkele interessante vraagpunten voor. Allereerst is het vaak zo, dat onderhandelen over arbeidsvoorwaarden beter aan de districtsbestuurder of in ieder geval aan een professioneel vakbondsvertegenwoordiger kan worden overgelaten, dan dat mensen uit het bedrijf rechtstreeks in de onderhandeling betrokken worden. Voorts moet aangenomen worden dat distantie en objectiviteit bij het spreken over arbeidsvoorwaarden gemakkelijker op te brengen zijn door hem, die niet op de „loonlijst” staat. Dit pleit voor een goed onderscheid tussen informatie en meebetrekken in de voorbereiding van akkoorden

enerzijds en het onderhandelen zelf anderzijds.

Verder moet men zich bij een zwaarder accent op het overleg per regio en bedrijf realiseren dat vakbondsfunctionarissen slechts de totaliteit van het personeel kunnen vertegenwoordigen, voor zover dit de expliciete of impliciete goedkeuring van dat personeel heeft. Op centraal niveau stelt zich deze vraag in veel mindere mate, omdat daar naast de vakbonden geen andere onderhandelingspartners aanwezig zijn. Bovendien is daar de steun van de „verbindendverklaring”.

Zodra echter het onderhandelen over arbeidsvoorwaarden voor een deel bij het bedrijf zelf gebracht wordt, zal dit geënt moeten zijn op het bestand van de werknemers als zodanig en niet uitsluitend op de leden van de erkende vakbonden.

Voorshands zal men veel reserves moeten hebben tegen een verschuiving van bepaalde punten van het overleg naar de basis. Zodra en voor zover men echter onderhandelt per bedrijf, ligt het, gegeven de sterk verruimde positie van de ondernemingsraad als personeelsvertegenwoordiging, voor de hand dit te formaliseren vanuit de ondernemingsraad. Onderhandelingsdelegaties van werknemers uit het bedrijf zelf zullen, voor zover niet samenvallend met de ondernemingsraad, van daaruit gesanctioneerd en getolereerd moeten worden.

Nu zullen ondernemingsraad en de zgn. kaderleden van de vakbeweging in het bedrijf in het algemeen geen tegenstelling vormen. Een belangrijk deel van de ondernemingsraadsleden komt voort uit de door de vakverenigingen gestelde kandidaten. Daarnaast zal het gebruikelijk kunnen worden vakbondsmensen als deskundigen in te schakelen bij talloze problemen die de ondernemingsraden-nieuwe-stijl te behandelen krijgen. Zo geschetst, wordt de vakbeweging meer zichtbaar dan voorheen dienstbaar aan het totale personeelsbestand in het algemeen en aan de ondernemingsraad in het bijzonder.

Althans zij kan het; duidelijk is dit nog niet. Soms krijgt men de indruk dat de vakbeweging tracht het potentiële werk van de ondernemingsraad te negeren en eigen, uitsluitend uit vakbondsleden bestaande, instituten binnen de onderneming gestalte te geven. Of dit wijsheid is mag ten sterkste betwijfeld worden. Alle goede bedoelingen ten spijt kan het snel tot een antagonisme tussen vakbonds-

leden en niet-vakbondsleden leiden. Daarmee kan in korte tijd meer goodwill verspeeld worden, dan men in lange tijd kan opbouwen.

Intussen is het zo dat, als de vakbeweging zich in belangrijke mate, zo veel als binnen haar eigen verantwoordelijkheid mogelijk is, zou richten op de ondernemingsraad en het gehele personeelsbestand, het dan wel merkwaardig is dat de financiële lasten van dat werk uitsluitend gedragen zouden worden door de leden van de vakbeweging.

Zoals bekend pleit de vakbeweging zelf voor een aanzienlijke retributie van de bedrijven. Zij schijnt deze te willen gebruiken voor vormings- en opleidingswerk enerzijds en een drukken, c.q. periodieke gedeeltelijke restitutie van de contributies anderzijds. Als zij zich werkelijk dienstbaar zou maken aan het totale personeel, dan lijkt dit verzoek tot aanzienlijke financiële tegemoetkoming niet geheel onlogisch. Dit „als” blijft overigens een moeilijk precies af te palen voorwaarde. De zaak zelf is moeilijk in harde lijnen te vatten en bovendien is het zo, dat de vakbeweging zich in het algemeen door de werkgevers geen voorwaarden wil laten stellen, waaronder aan haar geld verschaft wordt.

Wanneer echter de vakbeweging dienstbaar is aan het gehele personeelsbestand en het werk van de ondernemingsraad in het bijzonder, of dit nu vorming en scholing betreft of het geven van deskundige voorlichting, dan is het logisch dat enige financiële tegemoetkoming gegeven wordt door diezelfde ondernemingsraad.

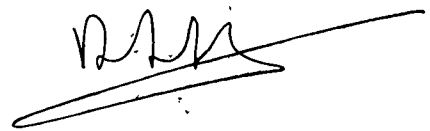
Uiteraard zal dit geld in laatste instantie van de onderneming moeten komen. Het is echter onlogisch dat de ondernemer de hem vreemde vakbeweging financiert. Het gaat immers om de werknemers, die bijdragen in de lasten van de voor hem werkende vakbeweging. Daarom verdient het aanbeveling het budgetrecht van een eventuele bijdrage aan de vakbeweging bij de ondernemingsraad te leggen. Het gaat voor een belangrijk deel over hun scholing en vorming en over hun belangenbehartiging.

Gegeven de historisch gegroeide positie en belangen van de vakbeweging, ware het te overwegen voor een periode een deel van het door de ondernemingsraad uit te geven (te budgetteren) geld rechtstreeks ter beschikking te stellen van de vakbeweging. Hieruit kan dan een zodanige

vertrouwensrelatie groeien dat dit gecontinueerd kan worden na afloop van deze periode. Een ander deel kan naar de vakbeweging vloeien via concrete diensten, scholing, vorming en deskundige assistentie. Tenslotte zal een deel juist niet naar de vakbeweging vloeien óf omdat zij de gewenste service niet geeft óf omdat zij het niet goed doet.

Overigens is het zo dat ook nu al, van bedrijf tot bedrijf sterk verschillend, uitgaven gedaan worden in het kader van de ondernemingsraden en de sociale-overlegstructuren in het bedrijf. Aangezien de kosten thans overwegend bestaan uit een aantal uren en niet uit externe kosten worden ze niet of onvolledig geregistreerd. Waar een onderneming echter een economische doelorganisatie is, verdient het aanbeveling ook deze kosten zichtbaar te maken. Als de vakbeweging geen rechtstreekse bijdragen gaat ontvangen van de ondernemingen, maar deels (voorlopig) ongebonden en deels aan concrete service gebonden vergoedingen van de ondernemingsraden, dan lijkt dit wellicht voor de vakbeweging op korte termijn onaantrekkelijker dan rechtstreekse inning. Het heeft echter het grote voordeel dat het grondslag en basis kan zijn voor een daadwerkelijke vertrouwensrelatie tussen personeel en vakbeweging. Daarnaast zullen de vakbondscontributies bevroren of, wellicht enigszins verminderd kunnen worden.

Zowel hierom, als om het feit dat de vakbeweging in die situatie kennelijk het totale personeelsbelang dient, zal deze nieuwe situatie gepaard kunnen gaan met een ook in het ledental grotere en representatievere vakbeweging. Ook aan het inslaan van deze weg zijn belangrijke risico's verbonden, én voor de vakbeweging én voor de ondernemingen. Een en ander zal nadere bezinning vergen; daarna zal blijken wie wel en wie geen risico's wenst te lopen. Maar zoals Minister Polak zei: „Democratie is niet iets voor bange mensen”.

Sociologie en de studie van de economische orde

PROF. DR. H. J. VAN ZUTHEM

De Delftse oratie van de socioloog Prof. Dr. H. J. van Zuthem, „De geloofwaardigheid van onze economische orde” (juni 1969) heeft vele tongen en pennen losgemaakt, vooral onder economen. Ook in ESB, getuige bijv. het artikel van Prof. Dr. C. de Galan in ESB van 17 september 1969, onder de titel „Een uitnodiging die geen aandacht verdient”. De sindsdien op vele fronten gevoerde pennestrijd tussen sociologen en economen was voor de redactie van ESB aanleiding om Prof. van Zuthem te vragen nog eens wat nader in te gaan op enkele „stenen des aanstoots” uit zijn oratie. Ook werden de economen De Galan en Albeda en de socioloog Peper om commentaar gevraagd. Het produkt van de aldus ontstane discussie treft de lezer op de volgende pagina's aan.

Inleiding

De redactie van dit tijdschrift heeft mij enkele keren gevraagd in te gaan op de reacties op mijn Delftse oratie *De geloofwaardigheid van onze economische orde* (juni 1969). In deze oratie had ik op grond van empirisch materiaal de stelling verdedigd, dat de geloofwaardigheid van onze economische orde nogal groot is. Daarbij stelde ik de uit verwondering geboren vraag: hoe kan die geloofwaardigheid zo groot zijn, gelet op allerlei tekorten in onze samenleving en het gebrek aan voldoende hulp aan ontwikkelingslanden?

Nu blijkt, dat de reacties voornamelijk afkomstig zijn van economen. Er zijn ernstige bedenkingen geuit tegen mijn opmerkingen over schaarste. Verder zou ik de mogelijkheden van een economische orde overschat en volgens anderen onderschat hebben.

Het lijkt me na zoveel tijd niet zo zinvol allerlei bedenkingen los van een groter verband te gaan beantwoorden. Ik wil in dit artikel een poging doen nog wat nader in te gaan op die onderdelen uit mijn oratie, die veel kritiek hebben opgeroepen. De zin van het schrijven en lezen van dit artikel ligt hopelijk in het bevorderen van een beter begrip tussen economen en sociologen. In ons land is de verhouding tussen beide groepen niet zo best.

De economische orde als sociologisch studieobject

Bij de studie van de economische orde (vooral bij een vergelijking tussen economie en sociologie) doen zich twee belangrijke prealabele kwesties voor.

In de eerste plaats is er de inhoud van het begrip economische orde. Sociologen zullen als regel dit begrip ruimer interpreteren. De Galan heeft in zijn kritiek gezegd, dat hij onder de economische orde verstaat „de

organisatie van het economisch leven, de wijze van coördinatie van economisch handelen, de mate van decentralisatie en democratisering van economische beslissingen”¹. Zelf spreek ik het liefst over „de organisatie van de produktie en verdeling van goederen en diensten”. Op het eerste gezicht zijn er weinig verschillen. We denken kennelijk beiden aan regelingen, afspraken, procedures, machtsverhoudingen e.d. Het punt, waarom het echter gaat is, dat de socioloog hiermee niet kan volstaan. Hij betreft in zijn beschouwingen de „diepere lagen” in de sociale werkelijkheid vanwege het feit dat de organisatievormen onlosmakelijk zijn verbonden met waarden, doelstellingen, ideeën, voorstellingen e.d.² Nu is het uiteraard mogelijk ter beperking van het studieobject uitsluitend te letten op de structurele kant, met name op de machtsverhoudingen. Ik heb echter een ruimer uitgangspunt genomen, al had ik er goed aan gedaan dit nadrukkelijk te vermelden.

In de tweede plaats is er een kennis-theoretisch probleem. De moeilijkheid in onze tijd is, dat in de discussies tussen allerlei wetenschappen niet direct duidelijk is welk kennis-theoretisch uitgangspunt wordt gekozen. Tot voor enkele jaren was dit niet zo belangrijk, omdat economie en sociologie overwegend positivistisch geïntendeerd waren. Op deze basis was een fraaie taakverdeling mogelijk, waarbij men elkaar ongemoeid kon laten. Ik noem als relevant voorbeeld voor mijn artikel de behoeftenbevredestiging. De psychologie stelde aard en intensiteit

¹ C. de Galan: *Een uitnodiging die geen aandacht verdient*, in „ESB”, 17 september 1969, blz. 894.

² G. Gurvitch: *Dieptesociologie*, in G. Gurvitch: „*Handboek van de sociologie*”, deel 1, Utrecht/Antwerpen 1968, blz. 266.

van de behoeften vast. De economie hanteerde deze behoeften als data en bestudeerde de mensen in hun pogingen met behulp van ter beschikking staande middelen de behoeften zo goed mogelijk te bevredigen. De sociologie (met name de klassieke bedrijfs-sociologie) was goed voor de studie van de menselijke verhoudingen en de sociale structuren vanuit het gezichtspunt van de beheersing van het menselijke gedrag (waarbij de sociologie op haar beurt de doelstellingen als gegeven beschouwde).

Intussen waren er maar weinig mensen die zich afvroegen waar die behoeften en doelstellingen vandaan kwamen, welke gevolgen de bevrediging van de behoeften had en wie er eigenlijk het meeste belang had bij die behoeftenbevrediging.

Ik laat in het midden, in hoeverre deze benadering nog overwegend is. Ik constateer groeiende twijfels aan de juistheid van deze benadering, waarin elke wetenschap een stukje van mens en werkelijkheid neemt, zonder na te gaan of het totale resultaat nog wel menselijk en leefbaar is. Zowel in de economie als in de sociologie komt de dialectische benadering naar voren, waarin de wisselwerking tussen mens en samenleving nadrukkelijk tot uitgangspunt wordt genomen. De mens is een produkt van de samenleving en de samenleving is een produkt van de mens. In dit dialectisch proces doet zich de belangrijke vraag voor, in hoeverre er symmetrie optreedt tussen het bewustzijn van de mens (kennis, beleving, beoordeling en duiding van de werkelijkheid) en de werkelijkheid zelf (de structuren die wij maken, de waarden die gelden enz.). De mensen hebben wel zelf die werkelijkheid gemaakt, maar zij kan een eigen leven gaan leiden en zich tegen de mens keren. Anders gezegd: in welke mate herkennen de mensen zich in de wereld om hen heen? ³

Mijn bezwaren richten zich hierbij niet op het feit, dat een wetenschap een bepaald aspect voor haar rekening neemt. Het verwaarlozen echter van een visie op het geheel en op de mens in het bijzonder kan tot gevaarlijke eenzijdigheden leiden. Nu is het niet mijn bedoeling in dit artikel de methodenstrijd onder economen en sociologen ten tonele te voeren en persoonlijk blijf te geven van een uitgesproken keuze. Ik maak deze opmerkingen om begrip te vragen voor mijn twijfels (en die van anderen) aan de betekenis van de bestaande wetenschappelijke benaderingen van de economische orde. Mijn oratie was een poging, door mezelf speculatief en bespiegelend genoemd (een beperking die door geen enkele criticus geciteerd is).

Mijn opvatting is, dat ook de wetenschappen die zich niet de economische orde bezighouden, op een of andere wijze de woonbaarheid van deze samenleving beïnvloeden. Een kritische instelling m.b.t. deze samenleving spreekt dan vanzelf ⁴. Veel mensen vinden onze economische orde geloofwaardig. Is dit het resultaat van bezinning, kennis en oordeel of het succes van de mechanismen in onze samenleving die de mensen deze geloofwaardigheid aanpraten? Ik ben me ervan bewust, dat deze probleemstelling nog niet uitmunt door scherpte en exactheid, maar ze leek me relevant genoeg om als uitgangspunt voor een oratie te nemen.

De sociologie kan op een aantal manieren dit probleemveld betreden. In de eerste plaats kan er een poging worden gedaan na te gaan, waardoor ons denken op het terrein van de behoeftenbevrediging wordt beïnvloed (kennis-sociologisch aspect). In de tweede plaats

hanteren mensen allerlei waarden en voorstellingen, die het proces van productie en consumptie sterk beïnvloeden; hier past een kritische benadering van het verschijnsel schaarste (cultuur-sociologisch aspect). In de derde plaats is er de kwestie van de invloed en verantwoordelijkheid van werknemers en consumenten voor productie en behoeftenbevrediging (machts-sociologisch aspect). In mijn oratie ben ik uiteraard op al deze aspecten maar weinig ingegaan. Ik wil proberen de kritiek te plaatsen in een nadere uitwerking van deze punten.

Het denken over behoeftenbevrediging

In zijn relatie tot de wereld kent de mens aan de samenleving een zekere waarde en zeker vertrouwen toe, mede als gevolg van de functie die iedere samenleving heeft, nl. aan de werkelijkheid orde en zin toe te kennen. Tegen deze achtergrond moet het begrip geloofwaardigheid worden gezien. Een samenleving is geloofwaardiger naarmate de mensen meer symmetrie beleven tussen hun eigen bewustzijn en de werkelijkheid ⁵.

Geloofwaardigheid is derhalve een maatstaf voor de symmetrie tussen bewustzijn en werkelijkheid. De inhoud van deze symmetrie kan zeer complex zijn, hoewel mensen vaak volstaan met het gebruik van enkele symbolen of indicatoren. In het geval van de economische orde, waarin het gaat om voortbrenging en verdeling van goederen en diensten, ligt het voor de hand deze indicatoren te zoeken bij de inkomensverdeling, welvaartsbeleving, machtsverhoudingen, arbeidsontplooiing e.d. In mijn oratie heb ik volstaan met inkomensverdeling, welvaartsbeleving en machtsverhoudingen. Ik zou het nu iets ruimer willen stellen. Een economische orde is geloofwaardiger naarmate de werking van die orde meer vertrouwen wekt m.b.t. de behartiging van belangen en de ont-plooiing van het leven. Hiermee is dan tevens een poging gedaan tot operationalisering. De diepere kwestie blijft echter de symmetrie tussen bewustzijn en werkelijkheid.

Uit het voorgaande zal duidelijk geworden zijn, dat het vertrouwen niet alleen ontstaat uit een activiteit van de mensen zelf. Immers, ook de economische orde werkt op dit vertrouwen in via de tradities en de voorstellingen m.b.t. de consumptie, de opvattingen over goed en kwaad, recht en onrecht. Maar ook via de invloed van machtige belangengroepen.

Voor een goed begrip van de betekenis van deze benadering moeten we gebruik maken van een aantal kennis-sociologische noties. De kennis-sociologie houdt zich bezig met de studie van de verhouding tussen het menselijk denken en de sociale omstandigheden ⁶. Een van de basisstellingen van de kennis-sociologie is, dat de geloofwaardigheid van de visies op de werkelijkheid afhankelijk is van de sociale steun die deze visies ontvangen.

³ Vgl. P. L. Berger en T. Luckmann: „The social construction of reality”, Londen 1967.

⁴ Alleen al op grond hiervan zijn deze wetenschappen waardegebonden. Zie hierover het boeiende artikel van J. F. Staal: De academicus als nowhere man, in „De Gids”, 7/8, 1970, blz. 96 e.v.

⁵ Ik volg hier de uiteenzettingen van P. L. Berger: „Er zijn nog altijd engelen”, Utrecht/Antwerpen 1969, blz. 47 e.v.

⁶ Uitvoeriger hierover Berger: „Er zijn nog altijd engelen”, t.a.p., blz. 48 e.v.

De geloofwaardigheid kent een structuur, die afhankelijk is van drie factoren: de definitie van de werkelijkheid, de sociale relaties waarin deze definitie als vanzelfsprekend wordt ervaren en de ondersteunende therapieën en legitimeringen.

De definitie van de werkelijkheid wordt ons als regel meegegeven in onze opvoeding. Hierin kunnen traditionele gegevens een belangrijke rol spelen. Ideeën kunnen een hardnekkig bestaan hebben. Zij worden bevestigd door bepaalde sociale relaties. Werkgevers bijvoorbeeld kunnen onder elkaar bepaalde opvattingen als zeer vanzelfsprekend huldigen. Het is de functie van denkbeelden een en ander moeiteloos en met een grote mate van vanzelfsprekendheid over te dragen, waarbij de vraag naar de waarheid of de zin buiten beschouwing kan blijven. Ten slotte zijn er therapeutische mechanismen, die afwijkende meningen trachten te cureren. Afwijkende opvattingen en non-conformistisch gedrag zijn als regel voorwerp van sociale controle. Daarnaast zijn er talrijke rechtvaardigingsredeneringen (ideologieën), die de juistheid van bestaande opvattingen en praktijken trachten aan te tonen, met de bedoeling dat zij als legitiem ervaren worden.

Ik zou de werking van de geloofwaardigheidsstructuren willen toelichten aan de hand van het volgende voorbeeld. Hoewel hier nog veel onderzoek moet worden verricht, kent de *consumptie* naar mijn indruk een duidelijke geloofwaardigheidsstructuur. Het is de opvatting van velen, dat de mens recht heeft op een zo groot mogelijke bevrediging van behoeften. Via reclame, films, romans e.d. wordt ons voortdurend verteld hoeveel we nog tekortkomen. De uitdrukking „de tering naar de nering zetten” heeft een remmende en een stimulerende werking. Immers, wie het breed heeft laat het breed hangen. Het gegeven, dat we het nu beter hebben dan vroeger, vraagt om een daadwerkelijke bevestiging. Het therapeutische element zit niet in de laatste plaats in het bezit van consumptiegoederen als teken van succes en vooruitgang.

Het lijkt me duidelijk, dat al deze voorstellingen en ideeën te beïnvloeden zijn, vooral omdat ze zelden in discussie zijn. De welvaart kan met sprongen omhoog gaan, terwijl nog altijd het besef aanwezig is dat er vele tekorten zijn. Op dezelfde wijze kan er hard worden gewerkt aan de economische groei, zonder een duidelijk antwoord op de vraag waartoe die groei eigenlijk dient. De betekenis van de kennis-sociologie kan hierin liggen, dat bestaande opvattingen en denkbeelden worden gerelativeerd. Bijvoorbeeld de gedachte, dat ons huidige denken niet los staat van de armoede in het verleden.

In mijn oratie heb ik gewezen op de enorme betekenis van de kennis omtrent onze maatschappij. Het doorbreken van de geloofwaardigheidsstructuren zal vooral via een betere kennisdistributie moeten verlopen. Dit zal zich naar mijn inzicht moeten toespitsen op het verband tussen onze consumptie en de noden in de samenleving hier en ginds. Welk verband is er tussen onze consumptie en de tekorten in het onderwijs, de woningbouw, de veiligheid op straat, de ontwikkeling van arme landen, de democratisering van het bedrijfsleven op basis van een vooronderstelde beschadiging van de efficiency bij invoering van medezeggenschap?

Waarden en consumptie

Aan de consumptie liggen bepaalde waarden ten grond-

slag. De sociologie interesseert zich voor deze waarden, o.m. als onderdeel van het economisch denken. Gelet op de kritiek op mijn oratie wil ik nader ingaan op twee factoren, die dit denken sterk beïnvloeden, nl. het verschijnsel schaarste en de invloed van de economische wetenschap.

1. Schaarste als cultureel verschijnsel

De economische wetenschap noemt al die goederen schaars, waarvoor mensen die ze willen hebben, iets moeten opofferen. Wintersportvakanties zijn schaars, omdat mensen niet over onbeperkte hoeveelheden tijd en geld beschikken. Essentieel in deze benadering van het begrip schaarste is de confrontatie van behoeften en middelen. M.a.w. wintersportvakanties zouden niet schaars zijn, wanneer hieraan geen behoefte bestond of wanneer mensen over onbeperkte hoeveelheden tijd en geld zouden kunnen beschikken. *Bestaan* en *omvang* van schaarste kunnen zowel afhankelijk zijn van de omvang van de behoeften als van de omvang van de middelen.

Nu is het bekend, dat de economische wetenschap volgens de gangbare opvatting de behoeften als data accepteert. Hetzelfde geldt voor de doelstellingen. Deze wetenschap richt zich op de aanwending van de middelen.

Vanuit deze gedachtengang zijn mijn opmerkingen over schaarste sterk bekritiseerd. Ik heb de vraag gesteld: in hoeverre praten wij elkaar een schaarste aan die op grond van elementair-humanitaire maatstaven (hoe veranderlijk ook in de tijd) verworpen of tenminste sterk gerelativeerd moet worden? Hierbij werd schaarste uiteraard niet gebruikt als een technisch-economische term (in de oratie komt de economische wetenschap niet aan de orde), maar als waardebegrip in de zin van nood, ontoelaatbaar tekort. Verder merkte ik op, dat een groeiend deel van onze behoeften buiten het vlak van de elementaire behoeften komt en daarmee in de sfeer van de menselijke beheersing geraakt „Met de groei van de welvaart worden de voorwaarden geschapen, waaronder wij de produktie kunnen richten op hetgeen wij in gezamenlijk overleg noodzakelijk vinden. Om die reden is het onjuist het begrip schaarste in zijn huidige absolute en bijna sacrale betekenis te handhaven”⁷.

Het is duidelijk, dat ik hiermee niet alleen een ander schaarstebegrip gebruikte, maar ook de behoeften ter discussie stelde. De vraag, die mij bezig hield was of de ene schaarste niet dringender is dan de andere, de ene authentieker dan de andere. Schaarste en schaarste zijn inderdaad twee⁸.

Wanneer men, zoals ik, schaarste ziet als de uitkomst van zowel behoeften als middelen, kan men de maatschappelijke achtergronden (zoals het ontstaan van het denken over behoeftenbevrediging) ter discussie stellen. Bijvoorbeeld: behoeften mogen in onze samenleving ongestraft worden opgewekt, hoewel iedereen kan weten dat behoeftenbevrediging elders noden en tekorten kan veroorzaken. Afgezien van het gebruik van een bepaald woord, zijn in de kritiek opmerkingen gemaakt over

⁷ Oratie, blz. 13.

⁸ Aldus S. U. Zuidema: *De (on)geloofwaardigheid van onze economische orde*, in „Mededelingen van de vereniging voor de calvinistische wijsbegeerte”, december 1969, blz. 5.

consumptie-ethiek. Wanneer er wel auto's worden verkocht, maar onvoldoende veilige wegen aanwezig zijn, wanneer er wel kleuren-TV's worden gekocht, maar er onvoldoende geld is voor ontwikkelingshulp of verbetering van het basisonderwijs, dan kun je zeggen dat mensen foutief consumeren.

Uiteraard staat de consumptie-ethiek niet buiten deze kwestie, maar het lijkt me onjuist te zeggen, zoals bijvoorbeeld Albeda, dat dit alles buiten de economische orde staat⁹. Ik hoop, dat de uitvoerige beschouwingen in het voorafgaande duidelijk hebben gemaakt dat consumptie-ethiek (goed en kwaad in het consumeren) een onderdeel is van de geloofwaardigheidsstructuren van onze economische orde. Deze ethiek staat op z'n minst in wisselwerking met marktsysteem en reclame en maakt de werking van deze instituten mogelijk. Ik ben het dan ook niet eens met De Galan, die de menselijke wil plaatst tegenover de economische orde en de politieke keuzen los ziet van de aard en de werking van de economische orde¹⁰. En dit niet, omdat „alles met alles samenhangt”, maar vanwege het concrete gegeven dat consumptie als zodanig een politieke bezigheid is¹¹.

Derhalve is het begrip schaarste in onze samenleving veel meer dan een technisch-economische term. Het is m.i. een onderdeel van de geloofwaardigheidsstructuren. Er bestaan diep gewortelde voorstellingen omtrent gebrek en armoede in het verleden. Mensen menen recht te hebben op een zo groot mogelijke behoeftenbevrediging, een gedachte die eerder wordt gestimuleerd dan bestreden. *In deze context is schaarste in het bewustzijn van mensen een misstand en een onrechtvaardigheid.*

Naar mijn inzicht is het zeer onvoldoende te wijzen op een andere consumptie-ethiek of op een beter sociaal-economisch beleid. Deze zaken staan niet los van de aard van de economische orde. Het waardevolle van een man als Marcuse vind ik, dat hij m.b.t. dit onderwerp het perspectief opent op een kritische benadering van de consumptie. Vooral de gedachte, dat in het streven naar materiële goederen de mogelijkheid ligt opgesloten van een sublimatie van behoeften, die voor een menselijke ontplooiing veel grotere waarde kunnen hebben, vind ik bepaald stimulerend¹². Fromm stelt, dat onze zucht naar consumptie elk verband met reële menselijke behoeften verloren heeft¹³. Dit mag overdreven zijn, het spook van het materialisme, waarin geestelijke behoeften worden omgezet in materiële en menselijke ontplooiing identiek wordt gemaakt aan de levensstandaard, moet op z'n minst onze sociaal-wetenschappelijke ogen openen voor andere probleemstellingen dan de gebruikelijke.

Ik herhaal, dat ethiek en sociaal-economisch beleid belangrijk zijn. Men onderschat echter de invloed van de economische orde zelf en de daaraan ten grondslag liggende culturele waarden, wanneer men de bestaande noden en tekorten alleen van daaruit wil aanpakken. De krachten in het marktsysteem, de reclame, de produktontwikkeling, de hiërarchie in bedrijven, de eigendomsverhoudingen, het winststreven e.d. kunnen naar mijn inzicht niet buiten schot blijven. Het alternatief is dat men de economische orde gaat zien als een „gekooide tijger”, die tot een beter functioneren wordt gedwongen door ethiek en beleid. Een dergelijk beeld van de werkelijkheid onderschat de waarden die aan onze orde ten grondslag liggen en gaat ten onrechte uit van een instrumentele opvatting van deze orde.

Schaarste in de technisch-economische zin zal er wel

altijd blijven. Schaarste als cultureel verschijnsel is een waarde-gebonden begrip, dat in zijn verbondenheid met misstanden en onrechtvaardigheid op een fictie (een verzinzel) kan berusten en voor een groot aantal behoeften een fictie is. Immers, het lijkt billijk aan te nemen dat een oordeel over misstanden en onrechtvaardigheden zal moeten ontstaan uit een totaal-overzicht van noden en tekorten. In feite wordt thans de aanschaf van allerlei luxe-artikelen met het opheffen van dergelijke misstanden in verband gebracht via de reclame, terwijl bijvoorbeeld de ontwikkelingshulp nauwelijks op gang kan komen. Dit klemt te meer, wanneer we bedenken, welke (luxe) goederen we volgens de futurologen nog te verwerken krijgen¹⁴.

2. De invloed van de economische wetenschap

Welke invloed heeft de economische wetenschap op het economisch denken en op het voortbestaan van schaarste als misstand? Er is een belangrijke stroming die beweert, dat de economie een neutrale wetenschap is¹⁵. Immers, behoeften en doelstellingen worden als data gehanteerd. Naar mijn inzicht is deze neutraliteit schijn, want het bestaan en voortbestaan van overvloed hier en noden ginds staan niet los van de werking van het door de economische wetenschap verschaft inzicht in het zo goed mogelijk bevredigen van behoeften. Dit inzicht legt beslag op de middelen.

Heertje spreekt over de „logische neutraliteit van de economie”¹⁶. Ik kan dit niet volgen. De economische wetenschap laat de behoeften en doelstellingen voor wat ze zijn en houdt zich alleen bezig met de middelen. Waarom is een dergelijke keuze logisch en neutraal? Wanneer een zo goed mogelijke behoeftenbevrediging als wetenschappelijk probleem is gesteld, zou toch logisch gezien ook kunnen worden gekozen voor het ontstaan van behoeften en een betere voorlichting aan consumenten? Wanneer de bestaande doelstellingen als data worden geaccepteerd en daarmee dus de bestaande politieke verhoudingen, stelt men dan via het inzicht in de aanwending van de middelen zijn wetenschap niet in dienst van die politieke verhoudingen? Is men dan nog neutraal?

⁹ W. Albeda: *De economische orde in het geding*, in „AR-Staatkunde”, november 1970, blz. 488.

¹⁰ De Galan, t.a.p., blz. 896.

¹¹ *Er zijn economen, die hiervoor volledig begrip hebben. Th. van de Klundert heeft erop gewezen, dat ons economisch systeem totalitaire trekken vertoont en in belangrijke mate cultuur en menselijk gedrag bepalen. (Markt, planning en menselijk gedrag, in „Wending”, november 1969, blz. 582).*

¹² H. Marcuse: „De een-dimensionale mens. Studies in de ideologie van een hoogindustriële samenleving”, Hilversum 1968, blz. 24 e.v.

¹³ E. Fromm: „De gezonde samenleving”, Utrecht, 2e druk 1969, blz. 105.

¹⁴ H. Kahn en A. J. Wiener: „The year 2000”, New York 1967.

¹⁵ F. J. de Jong: „De werking van de volkshuishouding”, Leiden 1957, blz. 212.

¹⁶ A. Heertje: *Bewogen beleid*, in „Sociologische Gids”, juli/augustus 1970, blz. 279.

Of is het toeval, dat de consumenten in onze economische orde heel wat zwakker staan dan de producenten wanneer het gaat om het bevredigen van behoeften en het realiseren van doelstellingen met behulp van economische inzichten? In die zin heb ik de economische wetenschap in een interview gevaarlijk genoemd, omdat zij onder de schijn van neutraliteit de ene schaarste helpt opheffen en de andere in stand houdt of mede veroorzaakt ¹⁷.

Hier is uiteraard geen sprake van een vooropgezette bedoeling van de economische wetenschap. Zijlstra heeft eens opgemerkt, dat het fundamentele economische probleem het welvaartstekort is ¹⁸. Pen schrijft over het menselijk geluk als een richtsnoer voor de productie ¹⁹, in dienst waarvan ook de economische wetenschap geplaatst kan worden. Zodra die doelstellingen van welvaart, welzijn en geluk niet op een bevredigende wijze worden bereikt, zou het ook kunnen zijn dat er iets mankeert aan de uitgangspunten en concepties van de economische wetenschap.

Ik heb overigens nooit beweerd, zoals Zahn doet voorkomen, dat de economische wetenschap alleen maar oog heeft voor de materiële welvaart ²⁰. Ik heb opmerkingen gemaakt over de m.i. onjuiste verhouding tussen welvaart en welzijn. Ook ontgaat mij, waarom Heertje „een enkele socioloog die zelfs meent dat schaarste op fictie berust” in de schoenen moet schuiven, dat hij niet gedacht heeft aan de bestaande armoede en aan de schaarste aan collectieve voorzieningen ²¹. In mijn oratie worden die tekorten met name genoemd. Ook is er geen enkele aanleiding mij te verwijten, dat ik de economie van alles de schuld geef ²². Wel lijkt het mij wenselijk een zo naverwante wetenschap de buurtschappelijke vraag te stellen of het vasthouden aan een ongenueanceerd en neutraal schaarstebegrip niet schadelijk is voor welzijn, geluk enz.

In de kritiek op mijn oratie is er ook op gewezen, dat er vanuit de economische wetenschap zelf steeds meer aandacht wordt geschonken aan de negatieve effecten van onze economische orde. Met name wordt dan gewezen op de zgn. welzijnseconomie, waarvan Pigou een van de grondleggers is. Er ontstaat besef voor nieuwe vormen van schaarste (schoon water, schone lucht, bossen, speelplaatsen e.d.) ²³. Vanuit deze benadering wil men komen tot een betere kostenrekening, zodat het prijzenmechanisme de allocatie der middelen beter kan regelen ²⁴.

Hoe belangrijk deze benadering ook kan zijn voor een betere verdeling van allerlei goederen, terecht heeft Van Santen opgemerkt dat deze benadering onvoldoende is ²⁵. Wat mij betreft vraag ik me af, of een beter prijsmechanisme ook de ontwikkelingshulp zal bevorderen en meer geld ter beschikking brengt voor het basisonderwijs. Kan een beter functionerend prijsmechanisme de verdeling over individuele consumptie en collectieve voorzieningen beïnvloeden? Of is hiervoor een herziening nodig van prioriteiten, hetgeen samenhangt met politieke inzichten en gewenste maatschappelijke ontwikkeling? Hoewel een bestrijding van bijvoorbeeld de milieuverontreiniging via een beter functionerend prijsmechanisme belangrijk is, moet ook worden gevreesd dat een dergelijke oplossing de geloofwaardigheid van onze economische orde zal doen toenemen, naar ik verwacht ten koste van allerlei voorzieningen hier en ginds.

Sprekend over de invloed van de economische wetenschap lijkt het mij belangrijker te letten op de discussie onder economen over de waardevrijheid van deze weten-

schap ²⁶. Ik denk hier ook met name aan de kritiek, die ontstaat op de manipulatie van behoeften en de vooronderstelling van de soevereiniteit van de consument ²⁷.

De kritiek op de waardevrijheid van de economische wetenschap kan grote gevolgen hebben voor het inzicht in het functioneren van de economische orde. Met name wanneer dit inzicht doorwerkt in het economie-onderwijs op de scholen. Bevordert dit onderwijs op dit moment wel voldoende het kritisch denken? Ik denk aan de uitspraak in een veel gebruikt leerboek, dat de economie zich niet uitspreekt over behoeften en daarom neutraal is ²⁸.

In het kritisch denken over de economische orde kunnen economie en sociologie elkaar op dit moment vinden. De sociologen kunnen zich gesteund weten door inzichten als die van Galbraith. Hij schrijft, dat we moeten onderzoeken hoe onze economische denkbeelden geworteld zijn in de armoede, de economische ongelijkheid en het gebrek aan bestaanszekerheid in het verleden ²⁹. Een opmerking, die kennis-sociologisch nogal relevant is.

Behoeften en menselijke verantwoordelijkheid

Het vraagstuk van de behoeftenbevrediging is naar mijn inzicht voor een deel in een maatschappelijk en moreel isolement terechtgekomen. Ik wees er al op, dat in onze samenleving behoeften ongestraft kunnen worden opgewekt. De reclame is nauwelijks aan banden gelegd. Ook

¹⁷ In „De Nieuwe Linie”, 18 april 1970.

¹⁸ J. Zijlstra: „Economische orde en economische politiek”, Leiden 1956, blz. 33.

¹⁹ J. Pen: *Het prijzenstelsel als extern communicatiesysteem*, in „Maandblad voor accountancy en bedrijfs-huishoudkunde”, oktober/november 1969, blz. 490.

²⁰ E. Zahn: *Economische orde en sociologie*, in „Folia Civitatis” (Universiteit van Amsterdam), 11 april 1970, blz. 3. Zie in dit verband ook de kritiek van W. J. de Gooijer op Zahn: *Wie is een losgeslagen socioloog*, in „Folia Civitatis”, 2 mei 1970, blz. 8, waarmee ik geheel instem.

²¹ A. Heertje: *Bewogen beleid*, t.a.p., blz. 255.

²² Zoals P. J. Uitermark in „De Nieuwe Linie”, 18 april 1970.

²³ R. Hueting: *De nieuwe schaarste is keihard*, in „ESB”, 1969, blz. 344.

²⁴ J. Pen: *Het prijzenstelsel als extern communicatiesysteem*, t.a.p., blz. 492; idem: *Laat de vervuilers bloeden*, in „Haagse Post”, 19 juni 1970, blz. 39.

²⁵ J. van Santen: „Welvaart en welzijn. Kritisch economisch denken”, Eurosboekje 1970, blz. 21.

²⁶ Een recent overzicht hiervan bij A. Kouwenhoven: *Gunnar Myrdal over feiten en waarderingsen*, in „Economic mix, afscheidsbundel aangeboden aan T. P. v. d. Kooy”, Kampen 1970.

²⁷ O.a. bij Th. van de Klundert: *Ekonomie en de ideologie van het westen*, in „Wetenschap en samenleving”, augustus 1970, blz. 130. Verder bij E. J. Tuininga: *Zinnige en onzinnige reclame*, in „Intermediair”, 16 oktober 1970, blz. 69 en E. Mandel: „Wat is neo-kapitalisme”, *Sunschrift* nr. 24, Nijmegen 1970, blz. 20.

²⁸ Ik citeer A. Heertje: „Elementaire economie”, 4e druk 1970, blz. 14.

²⁹ J. K. Galbraith: „De economie van de overvloed”, Amsterdam 1961, blz. 13.

kunnen mensen ongestraft en ongeremd behoeften poneren, zonder zich zorgen te maken over de maatschappelijke gevolgen van de behoeftenbevrediging. Toch moet het bij enig nadenken iedereen duidelijk zijn, dat een belangrijk deel van de noden en tekorten hier en ginds het gevolg is van deze behoeftenbevrediging.

Er is overigens meer aan de hand dan de kwestie van de verdeling van de materiële voorzieningen. In mijn oratie heb ik ook gewezen op de gevolgen voor de democratisering. We worden in een tegenstelling tussen democratie en efficiency gedrongen, hoewel het verband tussen beide nog onvoldoende is aangetoond.

Uit mijn betoog komen drie culturele grootheden naar voren, die voor de inrichting van de economische orde van doorslaggevend betekenis zijn, t.w. *behoefte van consumenten, verantwoordelijkheid van consumenten en werknemers en de regeling van de beslissingen.*

Mijn analyse voert tot de voorlopige conclusie, dat deze grootheden op het niveau van de economische orde weinig samenhang vertonen en waarschijnlijk steeds minder samenhang zullen gaan vertonen.

Thans kan worden vastgesteld, dat het opwekken en poneren van behoeften niet direct in verband staat met de menselijke verantwoordelijkheid (anders dan via een individuele ethiek). Dit is duidelijk te maken aan de hand van het consumptiegoed pornografie. Het opwekken van seksuele behoeften is aan banden gelegd i.v.m. de geestelijke volksgezondheid. Wie op dit gebied bepaalde grenzen overschrijdt, wordt ter verantwoording geroepen. Wie echter de mensen in verleiding brengt een auto te kopen, wordt niet ter verantwoording geroepen, hoewel het moderne verkeer elk jaar duizenden slachtoffers eist. In feite geldt dit voor vrijwel alle consumptiegoederen.

Toch zou men zich kunnen voorstellen, dat de relatie tussen consumptie en samenleving voorwerp wordt van een betere regeling van de verantwoordelijkheid. De voorbeelden van pornografie en auto's maken m.i. duidelijk, dat onze moraal in vele opzichten achter is gebleven bij de produktontwikkeling. Met name het begrip „verantwoordelijk consumeren” heeft nauwelijks enige maatschappelijke gelding³⁰.

We hebben wél een industrieel produktiesysteem (met een daarop afgestemd marktsysteem en consumptiestimulering), maar het is de vraag of wij al een industriële cultuur hebben, waarin de moraal opgewassen is tegen de vraagstukken. Naar mijn inzicht kan echter niet worden volstaan met een andere moraal en een betere morele „begeleiding” van de behoeftenbevrediging. Ook de beslissingsstructuur zal aan een nader onderzoek onderworpen moeten worden. Kunnen werknemers en consumenten dichter bij de produktiebeslissingen worden gebracht? Is een verantwoorde produktie mogelijk tegen de achtergrond van een verantwoord consumeren? Of gaan we dan de door velen gevreesde weg op van de romantiek en de utopie, die mensen in verwarring en het bereikte in gevaar brengt?

Albeda heeft me n.a.v. mijn oratie verweten de lezers in de kou te laten staan met betrekking tot een alternatieve economische orde³¹. Ik ben echter aan een alternatieve economische orde niet toe. Ter verduidelijking wil ik wel opmerken, dat geen van de bestaande economische orden bij mij favoriet is. Ik heb me tot taak gesteld vanuit de sociologie een bijdrage te leveren aan de analyse van onze orde.

In dit verband past de vraag, in hoeverre het bestaande maatschappelijke en morele isolement van de behoef-

tenbevrediging kan worden bestreden met nieuwe beslissingsstructuren, zoals arbeiderszelfbestuur, inschakeling van consumentenorganisaties, toepassen van planning e.d. Tegenover de pogingen de consument onder controle te houden kan worden gedacht aan democratisering van de produktiebeslissingen. Hierbij doet zich een aantal verschijnselen voor, die ook sociologisch zeer relevant zijn.

In de eerste plaats stem ik met Albert in, dat het marktmechanisme moet worden gezien als „ein Teilsystem der Kontrolle im wirtschaftlichem Bereich”³². Het staat niet bij voorbaat vast dat het prijsmechanisme, gelet op de maatschappelijke problemen, het meest aangewezen is voor de allocatie der middelen. Vooral niet, omdat het verantwoordelijk consumeren nauwelijks is doorgedrongen tot onze opvoedingssystemen, die ook belangrijk zijn voor de beheersing van het menselijke gedrag. In het laatste ligt echter een grotere vrijheid voor de mens en een beter inzicht in de alternatieven besloten.

In de tweede plaats zal bij het overwegen van de

³⁰ Vgl. H. M. de Lange: *Hymne aan de lapmiddelen*, in „Wending”, 1970, blz. 76 e.v.

³¹ W. Albeda: „De economische orde in het geding”, t.a.p., blz. 488.

³² H. Albert: „Marktsoziologie und Entscheidungslogik”, *Neuwied am Rhein und Berlin*, 1967, blz. 508.

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

mogelijkheden van planning voorop moeten staan, welke toekomst op economisch terrein door ons wordt gewenst. Het is opvallend, dat dit beslissende punt nauwelijks in discussie is. Hoe ver willen we gaan met de economische groei? Welke prioriteiten zijn er op langere termijn, gelet op woningbouw, wegeaanleg, recreatie, onderwijs e.d.?

In de *derde* plaats zal de discussie over de toekomst van de menselijke arbeid gestimuleerd moeten worden en minder genoegen genomen moeten worden met de uitkomsten van de technologische ontwikkeling. De sterk psychologische denktrant m.b.t. de arbeid zal moeten worden aangevuld met het denken vanuit de maatschappelijke functies van de arbeid. Het mag waar zijn en verwerpelijk, dat arbeid geestelijk en sociaal gedraineerd is, niet minder belangrijk is dat arbeid *politiek gedraineerd* is. Werknemers behoeven zich in en tijdens hun werk geen zorgen te maken over maatschappelijke gevolgen en maatschappelijk nut van de produktie. Deze situatie doet vreemder aan naar mate meer de overtuiging bestaat, dat ieder mens geroepen is deze wereld bewoonbaar te maken. De bestaande zeggenschapsverhoudingen in de bedrijven zijn dan wel erg onmenselijk.

De bijdrage van de economische sociologie

In het voorgaande is een benadering van de sociologie gepresenteerd, goed voor mijn visie op de taakstelling van de economische sociologie. Helaas moet worden geconstateerd, dat de economische sociologie nog altijd een

Commentaren

I. Economie en sociologie, orde en schaarste

Prof. Dr. C. de Galan

Het is verheugend dat Van Zuthem, mede naar aanleiding van de geleverde kritiek, de gedachten die aan zijn oratie ten grondslag lagen heeft willen verhelderen en uitwerken. Die oratie vond ik een afknapper, omdat een interessant onderwerp ten onder ging in een brei van warrige en aanvechtbare beschouwingen. Van Zuthems stuk in dit nummer van *ESB* is m.i. veel beter. Hoewel ik moeite blijf houden met de woordkeus en de systematiek van het verhaal, wordt nu veel duidelijker waarom het gaat en zitten er elementen in die de moeite van het overdenken zeer waard zijn. Wel wordt er in het artikel erg veel overhoop gehaald. Ik zal mijn reactie beperken tot de naar mijn idee meest belangwekkende punten.

Schaarste

Het centrale thema van Van Zuthem, zoals ook al uit de oratie viel op te maken, is de uiteenlopende dringendheid en de authenticiteit van behoeften. Menselijke behoeften komen ergens vandaan: van de natuur, de opvoeding, de burens, de reclame of hoe dan ook. Ze zijn verbonden met normen en waarden en met de inrichting van de samenleving. In onze maatschappij komen volgens Van Zuthem niet de juiste behoeften naar boven; sommige behoeften zijn veel dringender dan nu tot uiting komt, al liggen ze soms verder van ons

weinig ontwikkeld onderdeel van de sociologie is, hoewel er andere tijden zijn geweest³³. Tot nu toe is in ons land de meeste energie gaan zitten in de micro-verhoudingen en in de studie van het bedrijf als sociaal systeem. Studies van de samenhangen tussen markten, bedrijven, vakbonden, onderwijs e.d. vanuit machtsverhoudingen, waarden, denkbeelden enz. zijn er nauwelijks.

Het was noch de bedoeling van mijn oratie, noch die van dit artikel de economische wetenschap vanuit de economische sociologie in gebreke te stellen. De studie van de economische orde is niet de taak van één wetenschap en wanneer er sprake is van eenzijdigheden, zal de beschuldigende vinger allereerst moeten uitgaan naar de sociologie. Mijn oratie is dan ook geboren uit bezwaren tegen de beoefening van de sociologie en niet uit een roeping te komen tot een „Soziologisierung der Nationalökonomie”³⁴. Het zou al mooi zijn wanneer — ook in allerlei opleidingen — economie en sociologie wat meer zouden samenwerken.

H. J. van Zuthem

³³ Zie hiervoor het boeiende overzicht van J. Lhomme: *Verhouding tussen economie en economische sociologie*, en J. Weiller: *Overgang van de economische analyse naar de economische sociologie*, in G. Gurvitch: „*Handboek van de sociologie*”, deel 2, Utrecht/Antwerpen 1968, blz. 148 e.v.

³⁴ Albert, t.a.p., blz. 506.

bed. Deze verkeerde voorkeuren zijn niet alleen een kwestie van consumptie-ethiek, maar ook van dieper liggende factoren en van economische orde.

In andere Van Zuthemse woorden: er bestaat een veel wezenlijker schaarste dan de schijnbare van thans. De ene schaarste, in de zin van nood en misstand, is de andere niet. Het technisch-economische begrip schaarste is te ongewogen, te ongenormeerd.

Deze gedachten zijn niet bijzonder nieuw, maar (zeker ook voor economen) interessant genoeg om er aandacht aan te schenken. Ik plaats er enkele kanttekeningen bij.

1. Van Zuthem gebruikt een van het spraakgebruik en van het economisch jargon afwijkend begrip schaarste. Dat kan natuurlijk, al blijf ik het doelmatiger vinden in zo'n geval een ander woord te verzinnen.

2. Schaarste, hoe ook gedefinieerd, is geen mythe, geen fictie. Zij is dat in de zin van beperkt voorhanden, evenmin als nood. Wat Van Zuthem, meen ik, bedoelt, is dat sommige behoeften fictief zijn, niet echt, niet waarachtig, aangeprept.

3. Hoewel ik het met Van Zuthems subjectieve waardeoordelen grotendeels eens ben, vind ik zijn opvattingen over behoeften en schaarste toch aanvechtbaar generaliserend. Aan de ene kant overdrijft hij; schaarste in de zin van beperkte behoeftenbevrediging wordt over het algemeen niet als misstand of onrechtvaardigheid gezien, wél de ongelijke verdeling en het onvol-

doende rekening houden met nieuwe schaarsten. Aan de andere kant schuilt er iets elitairs in de bagatellisering van behoeften aan consumptiegoederen bij de omvangrijke groepen die net boven het primaire niveau uitstijgen. Redelijke kleding, vakantie, een auto zijn geen exorbitante eisen, al kan iedereen de uitwassen herkennen. Welvaart blijft een relatief begrip.

4. De achtergronden en oorzaken van behoeften vormen inderdaad een interessant studieobject voor de sociale wetenschappen. Hoewel verklaarbaar op grond van de arbeidsverdeling tussen deze disciplines, heeft Van Zuthem gelijk als hij stelt dat de economie hieraan teveel voorbijgaat. Er ligt zeker verband met de economische orde, maar een vergelijking met andere orden doet betwijfelen of dit verband zo sterk is als Van Zuthem meent; de verschillen zijn in dit opzicht niet opvallend groot.

5. Verreweg het interessantste probleem lijkt mij hoe we achter de authenticiteit van de behoeften komen, dus hoe de schaarste kan worden geëvalueerd en afgevoegd. Dat vereist niet alleen studie van de beïnvloedende factoren, maar ook van afweegmechanismen. Van Zuthem schuwt het prijsmechanisme, zonder het overigens te analyseren. Het is bekend, dat achter dit mechanisme de normen en opvattingen en ook de bestaande verdeling schuilgaan. Bovendien dat het gebrekkig functioneert, voornamelijk in verband met machtsvorming op de markt, maatschappelijke kosten en collectieve goederen. Van Zuthem hoeft zich dan ook niet af te vragen of het prijsmechanisme de gehele allocatie kan regelen; daarover bestaat literatuur genoeg, o.a. het heldere, door hem aangehaalde artikel van Pen. Het probleem is enerzijds hoe de werking van het prijsmechanisme kan worden verbeterd (door de maatschappelijke kosten er in te verdisconteren en machtsvorming te beperken of te compenseren) en anderzijds welke allocatiemechanismen ons verder ten dienste staan: overleg- en politieke-besluitvormingsstructuren. Ik vind het jammer dat Van Zuthem hierop opnieuw niet nader ingaat. Een democratische besluitvorming over de allocatie, over wat, waar en hoe wordt geproduceerd, is bijzonder moeilijk te organiseren, zelfs in ruwe contouren, laat staan in details. Een functionerend prijsmechanisme werkt zeer democratisch in die zin, dat ieders voorkeuren daarin worden geregistreerd. Als Van Zuthem tegelijk de voorkeuren wil wijzigen en deze dan ook nog optimaal tot gelding wil brengen, stelt hij een enorme opgave.

Daarbij blijf ik van mening dat hij overdrijft en dat bewijst hij ook zelf. Binnen de bestaande orde, of hoogstens met marginale veranderingen daarin, kan er veel. Als de ruimtevaart kan worden georganiseerd, een niet-commerciële doelstelling, kunnen net zo goed andere wensen gerealiseerd worden. Dat de commerciële produktie zich vervolgens op deze „collectieve” behoeften werpt, is geen beletsel; dat kan ook in andere richting. Tekenend is ook het voorbeeld van de pornografie; hoezeer ook een behoefte, hoezeer ook winstgevend, zij kan worden beperkt en zelfs onderdrukt. Het beleid, beïnvloed uiteraard door waarden en normen, kan sturen en bijsturen. Natuurlijk staan politieke keuzen niet los van de economische orde, natuurlijk is consumptie — zoals in beginsel alles — een politieke bezigheid. Ik moet me wel erg onduidelijk hebben uit-

gedrukt als Van Zuthem een omgekeerde mening uit mijn kritiek kon afleiden. Maar ook hier is het verband wederzijds. De buitenparlementaire actie, die de produktie voor een groot deel is, kan wel degelijk parlementair worden beïnvloed. Mijn bezwaar was en blijft, dat een te grote nadruk op de orde en op de onveranderbaarheid het politieke immobilisme bevordert. Van Zuthem versterkt het alibi voor politieke inactiviteit; ik ben eerder geneigd de „hulde aan de lapmiddelen” van De Lange te onderschrijven.

Economische orde

Ook het begrip economische orde wil Van Zuthem anders hanteren dan gebruikelijk is. Hij stopt er waarden, normen, achtergronden in. Omdat ik vrees dat zo een ratjetoe ontstaat, acht ik dit niet doelmatig, maar het kan uiteraard wel. Een vergelijking van verschillende orden wordt er ook niet eenvoudiger door. In elk geval gaat het bij hem, meen ik, om de algemeen politiek-maatschappelijk-economische orde. Dat er verband is tussen deze en allerlei (o.a. religieuze) waarden en normen en dat er een wederzijds verband is tussen individu en samenleving lijkt me buiten kijf. Men denke aan het inkomensstreven, de arbeidsethos, de economische „vrijheid” enz.

Van Zuthem is te somber over de veranderbaarheid van en de mogelijkheden binnen het huidige stelsel. Andere waarden kunnen, onder meer langs de weg van opvoeding, tot gelding komen en dat blijkt ook al. Een gelijkjer machtsverdeling binnen de produktieorganisaties is realiseerbaar en zij is ook efficiënt in zoverre zij zelf als doelstelling geldt en andere doeleinden bevordert. Efficiency is immers gerelateerd aan de doelstellingen en dus geen grootheid in zichzelf. Ook hier past een waarschuwing tegen overdrijving. Neem bijv. de reclame. Ik heb me daar jaren geleden al eens kritisch over uitgelaten (en werd toen een linkse purist genoemd, nu naar aanleiding van mijn kritiek op Van Zuthem in dit blad door Peper een begrippenpurist; ik vrees dat ik oud word), maar ik heb de indruk dat Van Zuthem de betekenis ervan overschat. Reclame is zeker een uitwas van onze economische orde (zij komt overigens bij mijn weten in elke bestaande orde voor), maar zij overheerst de behoeften en de allocatie niet.

Om misverstand te voorkomen: Van Zuthem plaatst over de economische orde en haar verband met andere factoren vele waardevolle opmerkingen. Met de term geloofwaardigheid en met de inhoud van dat begrip blijf ik echter moeite hebben. De term aanvaardbaarheid lijkt me beter. Het gaat om de symmetrie van eigen bewustzijn en werkelijkheid, maar die werkelijkheid wordt weer op een bepaalde manier beleefd. Er is dus een wederzijdse relatie en die lijkt moeilijk te ontwarren en dus moeilijk operationeel te maken.

De economische wetenschap

De twijfel van Van Zuthem over de economie als neutraal instrument berust n.m.m. op een misverstand. Het instrument is neutraal in de zin van logisch begrippen- en analyse-apparaat. Het is op vele manieren aan te wenden. De economie is niet neutraal in de richting waarin zij zich ontwikkelt (objectkeuze) en evenmin in haar praktische aanwending, bijv. voor bedrijfs- en beleidsdoeleinden. Economen zijn nooit neu-

traal. Neem bij wijze van voorbeeld de theorie van Keynes. Die is neutraal in de zin van logisch juist en objectief analyserend. Dat deze theorie werd ontwikkeld staat niet los van personen en omstandigheden en nog minder hoe zij wordt aangewend.

Er is reden om op een aantal in dit verband door Van Zuthem gemaakte opmerkingen nog even in te gaan. De neutraliteit van de analyse en het hanteren van consumentenvoorkeuren als data moet, juist ook door hem, worden toegejuicht. Ten onrechte wordt immers vaak over „economische” doeleinden en noodzakelijkheden gesproken, waardoor onder het mom van objectiviteit subjectieve meningen worden verkocht. Het analyse-apparaat moet van deze voorkeuren vrij worden gehouden. Door van bestaande behoeftenschalen uit te gaan wordt dit apparaat ook niet gekleurd, zoals Van Zuthem meent. In elk geval heeft de econoom voor zijn discipline niets beters. Het is heel iets anders dat men zich in dienst stelt van bepaalde ideeën en belangen en „men” is uiteraard nooit neutraal. Dat de economische wetenschap de ene schaarste helpt opheffen en de andere in stand houdt of zelfs bevordert, is onzin.

Ook de economische wetenschap behoort tot de kennis met behulp waarvan Van Zuthem de geloofwaardigheidsstructuren wil doorbreken. De analyse van schaarste, van economische macht, van individuele en collectieve goederen, van maatschappelijke kosten is, mits op zichzelf juist en dus neutraal, waardevol. Ik betwijfel eerlijk gezegd een beetje of Van Zuthem de economie wel voldoende kent. Zij laat bijv. zien dat het geen toeval is dat de consumenten in bepaalde opzichten veel zwakker staan dan producenten; zij helpt zulke omstandigheden verklaren.

Economie en sociologie

Van Zuthem wil het contact en het wederzijds begrip tussen economie en sociologie bevorderen. Graag. Zijn oratie droeg daartoe niet bij, zijn onderhavige artikel wel. Het betreft hier een uitnodiging die wel aandacht verdient. De beide disciplines zijn voor elkaar grensbepalend; ze belichten veronderstellingen en voorwaarden. Ze hebben grotendeels een gemeenschappelijk

II. Economie en sociologie: een moeilijk huwelijk?

Drs. A. Peper

Van Zuthem als wegwerp-professor

Wat mij getroffen heeft in de stoet van reacties die Van Zuthems Delftse oratie heeft opgeroepen, is niet zozeer de kritiek op de inhoud van zijn betoog, maar de felheid — die hier en daar bedenkelijk veel weg had van gekwettheid — waarmee is gereageerd. Op elk werkstuk is kritiek mogelijk en die moet vooral worden gegeven. Wetenschapsbeoefening ontleent haar zin aan de voortdurende kritische beoordeling van denkbeelden, onderzoeken e.d. Nog teveel wordt naar mijn mening de creatieve betekenis van kritiek onderschat. Vooroordelen begeleiden de wetenschapsbeoefening; de bestrijding ervan is, aldus De Groot, de kern van alle denken in de wetenschapsbeoefening¹.

Toch kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat

studieobject en behandelen daarvan niet zozeer een deel als wel een facet. Ze belichten de zaak op een verschillende manier en het gemeenschappelijke licht is helderder dan de aparte schijnsels. Het gaat in beide gevallen om het menselijk handelen.

Nu is het probleem niet zozeer dat de verhouding tussen deze wetenschappen slecht is, als wel dat zij nauwelijks bestaat. De ontwikkelingen verlopen los van elkaar en de wederzijdse kennis is over het algemeen gering. Dat zegt ook Van Zuthem terecht. Het eerst nodige is, dat we elkaars taal leren verstaan en in dat licht is het ook essentieel om begrippen nauwkeurig af te bakenen. Ten tweede kan het niet anders dan vruchtdragend zijn gemeenschappelijk studieprojecten ter hand te nemen. De economische orde en, zoals gezegd, het genereren van behoeften behoren daartoe. Ten derde is het inderdaad nuttig dat in de wederzijdse studieprogramma's plaats wordt en blijft ingeruimd voor de andere discipline. Daarbij kan het niet meer de bedoeling zijn mensen op te leiden die beide wetenschappen beheersen; dat is met één al nauwelijks meer mogelijk. Wel zou er over te denken zijn voor de maatschappijwetenschappen tot een gemeenschappelijke basisstudie te komen. Hoe dit zij, samenwerking is aanlokkelijk. In interdisciplinair werken geloof ik niet zo erg, gezien de al aanwezige grote verschillen. In multidisciplinaire arbeid wel.

Tenslotte

Er is geloof ik meer in discussie dan Van Zuthem doet voorkomen en dat laatste verbaast me, omdat hijzelf tot die discussie bijdragen levert. Over de zeggenschap in het bedrijfsleven, maatschappelijke kosten, de consumptie-maatschappij en het feit dat de toekomst wordt gemaakt, wordt druk geschreven en gepraat; ook wel onderzoek verricht. Van Zuthems artikel is de moeite waard, maar verrassend zullen weinigen, van bijv. degenen die regelmatig *ESB* lezen, het vinden. Terecht stelt hij de eis van een doelgericht formuleren van prioriteiten en, naar ik aannem, van consequente politieke actie vervolgens. Daaruit maak ik op dat hij die actie, ook binnen onze economische orde, toch zinvol acht.

C. de Galan

de slechte ontvangst, die Van Zuthems rede bij economen ten deel is gevallen, niet uitsluitend is terug te voeren op bezwaren tegen de inhoud van zijn verhaal. Ik heb de knipsels er nog eens op doorgelezen. Wat daarin o.m. opvalt is een zekere ergernis over het feit dat een socioloog zich bezighoudt met een terrein — de economische orde — dat in het mooi verkavelde landje van de wetenschap toch is toebedacht aan de economen. Van Zuthem heeft daar dus geen verstand van. Hij zou bijv. het begrip *schaarste* onjuist hebben geïnterpreteerd.

Men zou met die kritiek vrede kunnen hebben, wanneer daar van de kant van economen definities over zulke centrale begrippen als schaarste en economische orde tegenover waren gesteld, die het voor elke socioloog duidelijk zouden maken dat de gehanteerde

¹ Aangehaald bij Ernest Zahn: „Meningsvorming en maatschappelijke orde”, Amsterdam 1971, blz. 22.

begripsomschrijvingen slechts met het instrumentarium der economische wetenschap — en in ieder geval niet met dat van de sociologie — behandeld zouden kunnen worden. Afgezien nog van het feit dat het nogal werkelijkheidsvreemd is vraagstukken van economische orde aan één wetenschap toe te vertrouwen, zijn de gegeven definities zo vaag dat zij a.h.w. uitnodigen tot een terreinverkenning vanuit andere sociale wetenschappen dan de economie. De definities moeten noodzakelijkerwijs vaag zijn, omdat zij verwijzen naar centrale mechanismen en vraagstukken in het sociaal-economische proces. Het lijkt nog steeds nodig te zijn er bijv. op te wijzen dat schaarste — de spanning tussen behoeften en middelen — ook een wetenschappelijk probleem is voor sociologen (en trouwens ook voor psychologen).

Neem bijv. het vraagstuk van de behoeften. Veel sociologisch onderzoek richt zich juist op het registreren en verklaren van behoeften en behoeftenvorming, zowel op het individuele als maatschappelijke niveau. Veel sociologisch onderzoek alweer concentreert zich op het ontstaan en de ontwikkeling van maatschappelijke voorkeuren. Ik moge hierbij herinneren aan het omvangrijke politiek-sociologische onderzoek (en theorievorming), dat de laatste decennia op gang is gekomen. De resultaten daarvan zijn niet zonder betekenis voor de bestudering van de economische orde, zowel naar inhoud als naar ontwikkeling. In de omschrijving van De Galan van de economische orde, nl. „de organisatie van het economisch leven, de wijze van coördinatie van economisch handelen, de mate van decentralisatie en democratisering van economische beslissingen”² worden kernvragen van de sociologische theorie en toegepaste sociologie aangeroerd. Je hoeft echt geen socioloog te zijn — gezond verstand is meer dan voldoende — om dat in te zien. Wanneer de academische opleidingen in de sociologie en economie niet zo gescheiden zouden zijn opgezet, zou bijv. op dit terrein nogal wat kennis kunnen worden ingebracht vanuit de sociologie van organisaties en bureaucratieën. Veel amateurisme — aan beide zijden! — zou dan vermeden kunnen worden. Het is mij bijv. een raadsel hoe je openbare financiën kunt doceren zonder voldoende kennis in te brengen over het functioneren van grote organisaties. En zeker wanneer je je vertrekpunt kiest in de concrete maatschappelijke problemen, die zich echt niet zo veel aantrekken van de verkavelingen die op de universiteit zijn aangebracht.

Zou het misschien kunnen zijn dat Van Zuthem een gevoelig en belangrijk punt aan de orde heeft gesteld? In ieder geval heeft De Galans eerste reactie: „Een uitnodiging die geen aandacht verdient”³ weinig aanhangers gevonden. Aan aandacht heeft het Van Zuthem niet ontbroken. En als we er even van uitgaan dat serieuze economen niet ondersteboven vallen van een professorentitel — het inflatiespook kent immers geen grenzen — dan rest geen andere conclusie dan dat Van Zuthem zich in ieder geval een interessante vraag heeft gesteld voor zijn oratie. Dat gebeurt niet elke dag. Van Zuthem dan te definiëren als een wegwerp-professor is je reinste struisvogelpolitiek. Een rede die vanwege de inferieure kwaliteit geen aandacht verdient, houdt niet zo lang de aandacht vast als met het betoog van Van Zuthem het geval is geweest. Misschien is Van Zuthem wel het „slachtoffer” geworden van een klimaat waarin „de verkettering tot een algemeen bedreven gezelschapsspel is geworden” (J. Pen⁴). In een

dergelijk klimaat krijgt de selectieve perceptie vrij spel, wordt het nauwkeurig lezen een hele opgave en breken vooroordelen schielijk door. Prof. Zahn heeft over dit, overigens niet onbekende, verschijnsel in zijn boek *Meningsvorming en maatschappelijke orde* behartenswaardige opmerkingen gemaakt⁵.

Opnieuw Van Zuthem

Nu de kruitdamp wat is opgetrokken, is het plezierig dat Van Zuthem in zijn nieuwe bijdrage probeert een aantal misverstanden, waartoe zijn rede aanleiding heeft gegeven, op te ruimen. Je kan in een verhaal van ongeveer vijftien bladzijden nu eenmaal niet alles behandelen, een simpel feit dat vele van zijn critici over het hoofd lijken te hebben gezien. Voor degenen die enigermate bekend zijn met zijn wetenschappelijke werk — en dat zijn uiteraard vooral de sociologen — was de noodzakelijke beknoptheid niet zo'n bezwaar. Van Zuthems onderzoek (samen met Wynia) naar medezeggenschap heeft hem zonder twijfel mede geïnspireerd tot de vraagstelling van zijn oratie⁶.

Verhelderend in zijn nieuwe bijdrage is de uitwerking van zijn kennistheoretische en -sociologische benadering, die impliciet een belangrijke rol speelde in zijn behandeling van de geloofwaardigheid van onze economische orde⁷. Essentieel daarin is dat van de gangbare interpretatie van de sociale werkelijkheid, zoals deze mede wordt bepaald door wetenschappelijke kennis, een zelfstandige invloed uitgaat op de perceptie van die werkelijkheid. Vooral de sociale wetenschappen beïnvloeden in toenemende mate die interpretatie. Uit dien hoofde dragen de beoefenaren van die wetenschappen een bijzondere verantwoordelijkheid. Zij bieden een bepaald beeld aan van die werkelijkheid, dat een eigen leven gaat leiden. In een samenleving die er prijs op stelt in zo groot mogelijke vrijheid te kiezen uit de verschillende koersen die denkbaar zijn, is het van belang de ontwikkeling van alternatieve interpretaties van de werkelijkheid te stimuleren. Daarmee wordt in een democratische samenleving een bewuste en rationele keuze mogelijk.

Het formuleren van alternatieven bevordert een bewuste besturing van het samenlevingsproces. Daarbij is het noodzakelijk — hoe moeilijk dat ook is — de bijdrage van elke wetenschap te betrekken op het grotere geheel dat samenleving heet. Al was het alleen maar omdat men ook in zijn eigen vakgebied wordt geconfronteerd met samenhangen, die de grenzen van dat gebied overschrijden. Voor het terrein van de economische politiek ligt dit alles heel duidelijk. Daar is de economische wetenschap gehouden — en waarschijnlijk meer dan nu gebeurt — „die Lehre von den Alternativen” te zijn⁸.

² C. de Galan: *Een uitnodiging die geen aandacht verdient*, in „ESB” van 17 september 1969, blz. 894.

³ De Galan, a.w., blz. 894-896.

⁴ Aangehaald bij Zahn, a.w., blz. 153.

⁵ Zahn, a.w., blz. 18-30.

⁶ H. J. van Zuthem en A. Wynia: „Medezeggenschap”, Noordwijk aan Zee 1967.

⁷ Dit punt stipte ik al even aan in een bijdrage: *Welvaart versus welzijn: economen versus sociologen?*, in „ESB”, 2 september 1970, blz. 837.

⁸ Zie A. van Doorn, die Röpke citeert in zijn oratie „Paradijs en economie”, Haarlem 1971, blz. 10.

De bewustwording en explicitering van de wetenschappelijke en maatschappelijke vooronderstellingen waarvoor Van Zuthem pleit, slaat uiteraard niet alleen terug op de economie. Het is de taak van elke wetenschap. Ook de sociologie heeft nogal wat te doen op dit terrein. Ik hoef in dit verband alleen maar te herinneren aan de veelal onnozele publieke-opinie-onderzoeken, op basis waarvan vele beleidsvoerders bereid zijn hun politiek te ontwikkelen.

Ten aanzien van een tweetal punten zou ik bij het betoog van Van Zuthem enkele kanttekeningen willen plaatsen. In de eerste plaats geloof ik dat hij de „wisselwerking tussen mens en samenleving” te exclusief koppelt aan een dialectische benadering. De zaak is gecompliceerder. De dialectische benadering is één van de vele ingangen waarmee de spanningsverhouding tussen sociaal-culturele stiling en de mogelijkheden tot doorbreking daarvan geduid kan worden. Het is een oud probleem in de sociologie, waarbij theorieën over sociale verandering en institutionalisering, althans partieel, vruchtbare inzichten hebben opgeleverd⁹.

In de tweede plaats geeft hij een wat te simpel beeld van de economische wetenschap, wanneer hij opmerkt dat zij „volgens de gangbare opvatting de behoeften als data accepteert. Hetzelfde geldt voor de doelstellingen. Deze wetenschap richt zich op de aanwending van de middelen” (blz. 4). Deze voorstelling van zaken gaat mij te ver. Mensen als Tinbergen (optimale economische

orde), Frisch, Lange, Myrdal, Galbraith en Robinson — toch geen „kleine jongens”, al moet ik toegeven dat enkelen (Myrdal, Galbraith) een wat „perifere” positie in de economische wetenschap innemen — hebben heel uitdrukkelijk de doelstellingen mede tot onderwerp van hun analyses gemaakt.

Zeker internationaal doet de discussie die in dit land moet worden gevoerd over de noodzaak tot samenwerking tussen economie en sociologie wat belegen aan. Noodzakelijk is zij jammer genoeg wel. Als Van Zuthem bedoelt dat in de economie — en vooral in ons land — wat al te gauw randvoorwaarden worden geïntroduceerd, omdat het vraagstuk dat aan de orde is anders zo moeilijk te vatten is, ben ik het met hem eens. In de studie van de randvoorwaarden en de vooronderstellingen ligt het werkkerrein waar beide wetenschappen op vruchtbare wijze zouden kunnen samenwerken. Concrete vraagstukken die om een gemeenschappelijke bestudering vragen zijn er genoeg. Het wordt tijd er nu eens aan te beginnen, vooral aan de universiteiten.

Bram Peper

---

⁹ Voor een zeer fraaie behandeling van deze materie verwijs ik graag naar het opstel over instellingen van de wijsgeer/socioloog R. F. Beerling, in zijn „Wijsgerig-sociologische verkenningen”, Arnhem 1964, blz. 129-215.

III. Sociologie, economie en economische orde

Prof. Dr. W. Albeda

In hoeverre is de beoefenaar van de economische wetenschappen betrokken bij de vraag naar de gewenste economische orde, het gewenste gedrag van consument en producent, het meest aanvaardbare beleid van vakverenigingen en de noodzakelijke koers voor de economische politiek? Wie de samenstelling ziet van regering, volksvertegenwoordiging, SER, SER-commissies, besturen en adviserende organen van vakverenigingen, werkgeversorganisaties en consumentenverenigingen (en zo voort) zal tot de conclusie komen, dat deze vraag nauwelijks beantwoord behoeft te worden. Economisten zijn in sterke mate betrokken bij de discussies over de economische orde, bij het bepalen en uitvoeren van het beleid van overheid en pressiegroepen. Zij adviseren (gevraagd of ongevraagd) de overheid. Zij geven hun opinie (ook weer gevraagd of ongevraagd) aan vakverenigingen, werkgeversorganisaties enz. Tot nu toe, mag men veilig stellen, hebben zij de gehele discussie over de gewenste economische orde beheerst.

Inmiddels moeten zij zich daarbij wel realiseren, dat de economische wetenschap de vraag naar de gewenste economische orde altijd gemeden heeft. Met name Robbins¹ heeft zich verzet tegen het uitzetten van de grenzen der economische wetenschap. Hij wil wel onderscheiden tussen theoretische en toegepaste economie. Maar de toegepaste economie bestaat dan alleen uit antwoorden op vragen als: „Hoe bereik ik volledige werkgelegenheid?”, maar niet de vraag: „Is het gewenst naar volledige werkgelegenheid te streven?”, niet de vraag: „Moet het prijspeil gestabiliseerd worden?”, wél de vraag: „Hoe wordt het prijspeil gestabiliseerd?”

Het is niet zo moeilijk zijn overwegingen te begrijpen. Wie ook de doeleinden tot zijn gebied van onderzoek gaat rekenen, komt op een moeilijk terrein. De vraag naar de gewenste economische orde, naar aanvaardbare consumptie en naar de redelijkheid van het optreden van belangengroepen, valt niet binnen de economie te beantwoorden. Om zulke vragen te beantwoorden moet een beroep gedaan worden op andere wetenschappen, zoals de sociologie, maar ook op ethiek en op ons gevoel voor rechtvaardigheid. Economisten past daarom met betrekking tot zulke vragen enige bescheidenheid. Wie zijn wij . . . . . ?

Maar ondertussen concludeerde A. van Doorn² dat economisten zich in de praktijk zelden houden aan de strikte eis van de waardevrijheid. „De meerderheid der economen wordt in de praktijk weinig geremd in het uitspreken van voorkeur wanneer vraagstukken van economische orde en economische politiek ter discussie worden gesteld”. Economen zijn tenslotte ook maar mensen en wie zal het hun euvel duiden, indien zij ook wel eens wat anders doen dan waarnemen en analyseren, ook al vergeet men dan vaak de waarschuwing: „Dit zeg ik niet als man van wetenschap, maar als politiek geïnteresseerd staatsburger, als overtuigd socialist of als tevreden lid van het establishment”.

Zo is, lijkt ons, wel ongeveer de stand van zaken. Een stand van zaken, die niet zonder bedenkingen is. Het gevaar is immers niet denkbeeldig, dat de empirisch (positivistisch) ingestelde economist, zonder daarop te zijn voorbereid, toch maar (niet als economist) zijn uit-

---

¹ „An Essay on the Nature and Significance of Economic Science”, Londen 1948.

² „Axiologie en Economie”, Franeker 1960, blz. 126.

spraken doet. Vóór hij het weet vervalt hij in economisme: hij aanvaardt ook in zijn normatieve betoog behoeften als gegeven, economische motieven als de doorslaggevende voor het mensdom, het vrije-marktmodel als een natuurgegeven enz. Om kort te gaan, juist omdat zijn wetenschap zich zo netjes binnen de eigen perken houdt, maakt hij brokken, indien hij dit daarbuiten niet doet.

Als ik het goed zie, zit daar het gelijk van Van Zuthem. Wij, economen, kunnen nu wel volhouden, dat economie geen apologie is voor de bestaande orde, maar de economen zijn vaak wel apologeten daarvoor en we gebruiken de economie daarbij als wapen.

De socioloog en de economische orde

Men kan echter op soortgelijke wijze de sociologen onder vuur nemen. Van Zuthem hult zich niet in de fraaie mantel der waardevrijheid. Hij constateert, dat de sociologie (evenals de economie) „op de een of andere wijze de bewoonbaarheid van deze samenleving beïnvloedt” en kiest daarom maar ineens voor een kritische instelling tegenover die samenleving. In hoeverre, is dan mijn vraag, weet Van Zuthem daarbij zich vrij te houden van de valstrik die voor hem gevormd wordt door „sociologisme”? Het is niet zo moeilijk dit laatste te constateren.

Hij ziet drie culturele grootheden naar voren komen, die voor de inrichting van de economische orde van doorslaggevende betekenis zijn, t.w. behoeften van consumenten, verantwoordelijkheid van consumenten en werknemers en de regeling van beslissingen. Hij constateert dan, dat het begrip verantwoordelijk consumeren nauwelijks enige gelding heeft, en meent dat consumenten en werknemers in onze maatschappelijke orde geen verantwoordelijkheid kunnen dragen. Hij is weliswaar aan een alternatieve economische orde niet toe, maar vraagt naar democratisering der productiebeslissingen door daarbij werknemers en consumenten te betrekken, wat hem in deze economische orde moeilijk verwezenlijikbaar lijkt, een reden om om te zien naar alternatieven voor het prijsmechanisme.

Men moet nu vaststellen, dat Van Zuthem tracht de economische orde te karakteriseren door culturele grootheden, de stand van zaken ten aanzien van die grootheden ethisch waardeert, en op grond daarvan betreurt dat die orde door velen als volstrekt aanvaardbaar (gehoofwaardig, of althans niet in discussie) wordt gezien. Ik zie hierin een redenering, die al te gemakkelijk de economische orde determinerend acht voor de cultuur. Schumpeter heeft gesproken over de culturele onbepaaldheid van het socialisme. Hoe veel te meer zou men niet moeten spreken over de culturele onbepaaldheid van de ondernemingsgewijze productie (of zo men wil: het kapitalisme). Het lijkt mij niet moeilijk grote culturele verschillen waar te nemen tussen de Verenigde Staten, Japan en Zweden (of tussen Amsterdam en Staphorst), ondanks de overeenkomst in economische orde. Een deel van de Nederlandse bevolking verzet zich met succes tegen de ons opgedrongen behoefte aan T.V. en blijft mitsdien verstoken van STER-reclame. De consument is niet machteloos en velen benaderen (bijvoorbeeld uit godsdienstige motieven) de consumptie uitermate kritisch.

Van Zuthem ziet consumenten die maar raak consumeren en werknemers die geen inspraak hebben en dat nog nemen ook. Zijn droefheid daarover wordt door mij gedeeld, al vind ik, dat zijn oordeel niet vrij is van een

zekere generalisatie. Maar is het nodig de economische orde aansprakelijk te stellen voor feiten, die ouder zijn dan de economische orde, waarmee wij leven, en die ook in de bestaande alternatieve economische ordes niet onbekend zijn? Een geleidelijk groeiende welvaart alsmede de gewenning daaraan zouden ertoe kunnen leiden, dat een kritischer, minder manipuleerbaar consument ontstaat. Ook vorming en onpartijdige voorlichting door bijvoorbeeld consumentenorganisaties zouden in deze richting kunnen werken. De ondernemingsgewijze productie verdraagt zich zeker met het verbieden van sommige soorten reclame (die voor pornografie, voor sigaretten) of zo men wil het verbieden van de consumptie van bepaalde produkten (drugs, auto's enz.). Het prijsmechanisme kan aangevuld en gedeeltelijk vervangen worden door overlegstructuren en planning van producenten en overheid. Arbeiderszelfbestuur lijkt wat moeilijk te realiseren, maar als de arbeidersraden de spelregels handhaven (winststreven en concurrentie), dan laat onze economische orde nog wel wat vergroting van de verantwoordelijkheid der werknemers toe.

Maakt Van Zuthem het zich eigenlijk niet wat te gemakkelijk? Is er iets waar van de beschuldiging van d'Iribarne, dat sociologen „*préfèrent habituellement une contestation globale de la société à la participation à des travaux qu'ils qualifient de réformistes*”?³ Zij hebben een neiging de empirisch aanwezige maatschappelijke orde te stellen tegenover een niet bestaand alternatief, waarin mensen zich gedragen als engelen dankzij andere (slechts summier aangeduide) structuren. Van Doorn spreekt in zijn VU-oratie in dit verband over „sociologisme”: individuele ethiek gaat schuil achter sociale ethiek, menselijke feiten worden geheel geweten aan de „bestaande” maatschappelijke orde.

Besluit

Als economen vanuit hun wetenschappelijke eenzijdigheid maatschappijkritiek bedrijven (of de maatschappelijke orde goedpraten) vervallen zij licht in „economisme”. Voor sociologen ligt een soortgelijke valstrik klaar. Wat ligt meer voor de hand dan de poging maatschappijkritiek te plaatsen in het ruimere kader van verschillende disciplines? In het kritisch denken over de economische orde kunnen economie en sociologie elkaar op dit moment vinden, zegt Van Zuthem. Ik kan hem daarin helaas niet volgen. Economen en sociologen, die bereid zijn zich uit hun eenzijdige achtergrond los te maken voor een gezamenlijke maatschappij-evaluatie, zijn schaars. Het teamwork, waaraan behoefte zou zijn en waarbij bijvoorbeeld naast ethici ook beleidsmensen zouden moeten worden betrokken, is er eenvoudig niet. Mensen als E. R. Walker⁴ en ten onzent Van der Kooy zijn veelal roependen in een woestijn van overigens zeer competente vakkennis. Op dit punt ben ik het met het slot van het betoog van Van Zuthem eigenlijk wel weer eens. Ik vind alleen, dat juist deze constatering van het nog onontgonnen zijn van de relevante disciplines zou moeten manen tot enige voorzichtigheid bij het oordelen, niet zo zeer over de „geloofwaardigheid” als wel over de wenselijkheid van de geloofwaardigheid van onze economische orde.

W. Albeda

³ Philippe d'Iribarne: „*La science et le Prince*”, Parijs 1970, blz. 292.

⁴ „*From economic theory to economic policy*”, Chicago 1947.

Het Duitse „Reinheitsgebot” en de brouwindustrie in de EEG

DR. H. HOELEN*

Het bestaan van een economische gemeenschap heeft o.a. tot voorwaarde, dat het economisch verkeer zich kan voltrekken zonder te worden belemmerd door kunstmatige obstakels, opdat de gemeenschap des te beter kan profiteren van verschillen in de natuurlijke produktievoordelen. Tot die obstakels behoren bijv. verschillen in directe belastingen (omzetbelasting, accijnzen) en ook verschillen in de warenwetgeving.

Zo kent men bij onze oosterburen reeds sinds 1516 een wetgeving voor de bierbereiding, in de wandeling „Reinheitsgebot” geheten, volgens hetwelk bier in principe moet worden gebrouwen uit de grondstoffen gerstemout, water, hop en gist. Dit voorschrift is later opgenomen in de accijnswetgeving („Biersteuergesetz”). In de overige partnerlanden mogen de brouwers evenwel ook andere granen, tarwe, maïs(gries), breukrijst, ook in ongemoute toestand (Rohfrucht, grains crus) gebruiken. Tevens mogen aldaar aan het bier stoffen worden toegevoegd ter stabilisering, verhoging van de houdbaarheid en verbetering van de schuimhoudendheid. Deze stoffen (additieven) komen ook voor in andere producten als limonade, wijn enz. Zij worden dan ook algemeen aanvaard zoals blijkt uit de Codex Alimentarius¹. Dit alles is vanzelfsprekend in de onderscheiden warenwetten streng geregeld. Als onderdeel van de Europese industriepolitiek is de Europese Commissie thans met een voorstel gekomen tot unificatie van de wetgeving voor bier in de EEG.

Volgens dit voorstel wordt het gebruik van andere granen en van „Rohfrucht” toegelaten tot 30% van de grondstoffenstorting. Ook zal een aantal met name genoemde additieven geoorloofd zijn. Voor Nederland betekent dit reeds een aanmerkelijke afwijking van de eigen bierwet, waarmee de Nederlandse brouwers zeer content waren. De Duitse collega's echter zijn een uitgebreide campagne tegen het voorstel begonnen, dat volgens hen beoogt Duitsland een bierwet op te dringen die een fatale verslechtering van de kwaliteit ten gevolge zal hebben. Door voortdurend te tamboereren op het begrip „zuiver” („rein”) doet men een zeer slim beroep op de publieke opinie. Het spreekt de weinig deskundige consument sterk aan dat het produkt „zuiver” is.

Daarnaast hebben de Duitse brouwers zich nog van andere supporters verzekerd: de gerstboeren, de mouters, de vakvereniging en tenslotte ook de overheid in de persoon van Käte Strobel, minister van Volksgezondheid. Ook al staakten de Duitse brouwers met ingang van heden hun activiteit, dan was het kwaad toch reeds

geschied: alle niet-Duitse bier is in een slecht daglicht gesteld en de Duitse overheid zal zich schrap zetten om de belangen van de Duitse brouwers te behartigen onder het mom van het algemeen belang.

Wat hebben de Duitse brouwers nu ter verdediging van hun standpunt aan te voeren? In de eerste plaats weinig ter zake doende kreten als: „Onze warenwet dateert al van 1516”. Dat is zeer waar, maar lijkt ons geen sterk pleidooi, integendeel. Eeuwenoude wetten houden uiteraard weinig rekening met de huidige situatie. Het „Reinheitsgebot” was er bovendien meer op berekend de agrarische belangen van de vorst te beschermen (eigen gerst- en hopverbouw) dan te waken voor de volksgezondheid. Ook de exclamatie, dat Duitsland de grootste bierproducent in de EEG is, bewijst niet, dat de Duitse bierwetgeving aanbevelenswaardig zou zijn. Trouwens, meer dan 90% van de wereldproduktie wordt niet volgens het „Reinheitsgebot” gebrouwen.

De argumentatie der Duitse brouwers spitst zich meer in het bijzonder toe op de volgende punten.

1. Duits bier is „zuiver”. Van Duitse zijde wordt het bier van buitenlandse brouwers zelfs „unedler Saft” genoemd, m.a.w. die brouwers zijn eigenlijk knoeiers.

In de eerste plaats rijst hier de vraag waarom granen als tarwe, haver, maïs, rijst en grondstoffen als suiker, glucose, tapioca minder zuiver zouden zijn dan gerst en ook waarom ongemout graan minder zuiver is dan gemout? Voor dit alles wordt geen spoor van bewijs geleverd omdat het niet te leveren is. Er valt hier overigens nog op te merken, dat mout uit niet voor 100% gekiemde gerst gelijk te stellen is met „Rohfrucht”, dat in Duitsland het gebruik van suiker en tarwe voor bovengistend bier en specialiteiten wél geoorloofd is en . . . dat het „Reinheitsgebot” in Noord-Duitsland niet geldt voor te exporteren bier. Hierbij worden dan ook „grains crus” en eiwitplitsende enzymen gebruikt. „Ter aanpassing bij de smaak van de buitenlandse consument” zegt men in Duitsland. Ten onrechte, want in het algemeen valt noch aan de samenstelling noch

* De auteur is adjunct-directeur van het Centraal Brouwerij kantoor te Amsterdam.

¹ Een lijst van produkten, die aan bepaalde eisen voldoen en dan voor het maatschappelijk verkeer worden aanvaard door de landen, welke zijn aangesloten bij de World Health Organisation.

aan de smaak van het eindprodukt te controleren welke grondstoffen werden gebruikt. Als pikante bijzonderheid vermelden wij hier nog, dat in het verleden de Duitse bierexport opkwam in Bremen en Hamburg, waar het „Reinheitsgebot” niet gold. Beiers bier was in de 19e eeuw daarentegen nogal eens slecht en men keek toen bewonderend naar Engeland, waar men ook andere grondstoffen dan gerstemout gebruikte.

Het „Reinheitsgebot” zegt voorts niets over een werkelijk belangrijk aspect: de *kwaliteit* der grondstoffen; de Duitse brouwer kan rustig *inferieure voergerst* vermouten. In feite zijn vele Westduitse brouwers anti het „Reinheitsgebot”, omdat dit hen in hun bedrijfs-gestie belemmert. In het traditionele Beieren is men echter pro. De brouwer — en niet hij alleen — keert zich hier tegen elk novum, zo bijv. aanvankelijk ook tegen hop-extract, hoewel het gebruik nu gelegaliseerd is.

Onze tweede vraag heeft betrekking op de zgn. additieven, welke de brouwers buiten Duitsland toevoegen ter bevordering van de houdbaarheid en de schuimhoudendheid. Is dit dan niet ongewenst uit het oogpunt van de volksgezondheid? De Duitse bestrijders schijnen hierbij helemaal te vergeten, dat in beschaafde Europese landen de overheid zorgvuldig waakt voor die volksgezondheid, daartoe een warenwetgeving heeft afgekondigd en de naleving daarvan rigoureuus controleert.

Zo staat in ons Bierbesluit ex Warenwet, art. 3 c/i en 4 c, o.a. dat bier „*geen schadelijke stoffen*” en „*geen vreemde elementen*” mag bevatten (tenzij dit uitdrukkelijk is toegestaan). Wij moeten hierbij verder niet vergeten, dat er tussen de deskundigen geen overeenstemming bestaat over de al dan niet schadelijkheid van allerlei stoffen, zelfs van gerenommeerde voedingsmiddelen als melk, aardappelen. Dit verklaart mede de afwijkingen tussen de warenwetgevingen in de verschillende landen.

2. Het „zuivere” Duitse bier bekomt de consument het beste en daarom prefereert hij het. Dit is volkomen onwaar. De consument proeft niet of pilsner bier al dan niet met behulp van suiker is gebrouwen en weet ook in het algemeen niets van het „Reinheitsgebot” af. Als het Duitse argument juist ware zou men vermoedelijk over de hele wereld brouwen volgens het „Reinheitsgebot”, hetgeen juist niet het geval is. Dan ook behoeft niemand te vrezen dat de brouwers andere wegen zouden inslaan als er officieel geen „Reinheitsgebot” meer zou bestaan. Blijkbaar vreest men echter, dat velen op andere methoden zullen overgaan. Dit toont overduidelijk de inconsistentie der Duitse argumentatie aan.

3. Het loslaten van het „Reinheitsgebot” impliceert, dat (brouw-)gerst het veld moet ruimen voor tarwe, hetgeen een grotere belasting voor het Landbouwfonds van de EEG betekent. Hierop zij in de eerste plaats vastgesteld, dat dit met smaak, kwaliteit of „zuiverheid” van het bier niets meer te maken heeft. Wél klinkt in dit argument de o.i. verfoeilijke opvatting door, dat de consumenten (of meer in het algemeen de afnemers) er zijn terwille van de producenten. En tenslotte: Duitsland *importeert* reeds meer dan 800.000 ton brouwergerst.

Wij zien dus, dat de Duitse brouwers zich op basis

van een inconsistente argumentatie richten tegen een EEG-wetgeving, die hen volstrekt niet belet in Duitsland volgens het „Reinheitsgebot” te blijven brouwen. Zónder dit gebod zagen andere landen kans een omvangrijke bierexport op te bouwen, zoals Nederland met zijn uitvoer van 1.440.000 hl naar 143 landen.

Thans gaan wij onze eigen principiële bezwaren tegen het Duitse standpunt formuleren.

1. Het is zuiver *reactionair*. Het „Reinheitsgebot” legt de vrijheid van de ondernemer m.b.t. keuze van grondstoffen en produktiemethoden aan banden. Dergelijke inbreuken op de vrijheid moeten vooral niet via de EEG tot principe worden verheven. Generaliseren van het „Reinheitsgebot” zou neerkomen op een atavisme: een terugkeer naar het gilde-conservatisme der middeleeuwen. Men stelle zich eens voor, dat wij dit principe bij álle goederen gingen toepassen. Het economisch leven zou verkommeren in een dirigistisch warnet. De ondernemer moet vrij zijn grondstoffen kunnen kiezen, waarbij hij zich uit welbegrepen eigenbelang, maar ook uit hoofde van het fatsoen in het maatschappelijk verkeer reeds beperkingen zal opleggen. De overheid dient alleen te waken tegen het gebruik van notoir schadelijke stoffen en methoden.

2. Het *belemmert de gezonde concurrentie van niet-Duits met Duits bier*. Zou het Duitse „Reinheitsgebot” voor de gehele EEG gelden dan zouden alle andere partnerlanden hun traditionele methoden moeten laten varen. Bepaalde specialiteiten als het Belgische Geuze Lambiek zou men niet eens meer kunnen brouwen. Aangezien de houdbaarheid zou dalen zouden de partners sterk belemmerd worden bij hun export naar Duitsland. Ook ware het onaanvaardbaar als zij hun bier weliswaar niet volgens dat gebod zouden behoeven te brouwen, maar dit dan ook op het etiket zouden moeten vermelden (niet volgens het „Reinheitsgebot” of „met Rohfrucht”). Zeer verhelderend is in dit opzicht een uitspraak van de heer Feierling² uit 1969: „Trotz aller Hemmnisse und Schwierigkeiten darf man in der Beibehaltung des Reinheitsgebotes das beste Mittel sehen, die Einfuhr ausländischer Biere zu *drosseln* und *abzuwehren*”. Het behoeft geen betoog, dat dit alles voor de aspirant EEG-leden Engeland, Ierland, Noorwegen en Denemarken eveneens onaanvaardbaar is.

Welke oplossingen zijn er nu mogelijk voor een harmonisatie van de bierwetgeving in Europees kader?

a. *Volledige vrijheid*. Dit is geen haalbare kaart, des te minder omdat er in de partnerlanden toch reeds wettelijke voorschriften bestaan over de (on)toelaatbaarheid van sommige stoffen. Deze bepalingen zijn ook gewenst.

b. *Generalisering van het Duitse „Reinheitsgebot” voor de EEG*. Nog afgezien van de boven opgesomde bezwaren wensen de Duitse brouwers vermoedelijk ook deze oplossing eigenlijk niet. Zij begrijpen bovendien wel dat ook dit niet haalbaar is.

c. *Aanvaarding van het huidige ontwerp van de Europese Commissie: andere granen dan gerst benevens*

² *President van de Bayerischer Brauerbund.*

Rohfrucht tot 30%, toelaatbaarheid van proteolitische enzymen, tannine en ascorbinezuur tot bepaalde hoeveelheden. Op het etiket mag worden vermeld: „Met zuiver gerstemout”. Reeds tegen dit compromis bestaan ernstige bezwaren. Op deze wijze wordt de produktiemethode voor decennia min of meer „bevoren”, een hoogst ongewenste beperking van de ondernemer in diens vrijheid de voordeligste combinatie der produktiefactoren te kiezen. Ook de kandidaat-leden hebben aan deze oplossing geen boodschap.

d. Aanvaarding van het compromis sub 3, doch handhaving van het „Reinheitsgebot” in Duitsland. In

Duitsland ingevoerd bier dient dan te voldoen aan het „Reinheitsgebot” of een aanduiding te dragen in de geest van „Met Rohfrucht gebrouwen” of iets van dien aard. Dit is op een Euromarkt volstrekt verwerpelijk en in strijd met het Verdrag van Rome.

Onzes inziens mag een compromis niet veel anders behelzen dan het volgende: vrije keus van grondstoffen en enige voorschriften over de toelaatbaarheid van additieven. Hiermee is het algemeen belang in de Euromarkt het beste gediend.

H. Hoelen

Toets op taak

Woningperikelen

De *Handelingen van de Staten-Generaal* zijn voor een onderzoeker van overheidsuitgaven een onuitputtelijke bron van materiaal. Het Parlement is als een vulkaan, die dag in dag uit een vloed van feiten, meningen, cijfers, al dan niet levensbeschouwelijk gekleurde visies en — helaas — ook misvattingen uitstoot. Ten onrechte valt de aandacht vooral op de vonkenregen van beslissingen. Oppervlakkig gezien kan het lijken of deze besluiten bijna willekeurig in de een of andere richting uitvallen. In werkelijkheid is alleen het tijdstip dat een bepaalde maatregel wordt getroffen in hoge mate van toevallige omstandigheden afhankelijk. Wie de discussies regelmatig volgt, kan vrij aardig voorspellen waarop het ten slotte wel zal uitdraaien.

Een voorbeeld geeft de gang van zaken rond de *subjectieve huursubsidies*. Enkele jaren geleden was het ongenoegen over de kwestie „rijke mensen in gesubsidieerde woningen” zo gestegen, dat er stemmen opgingen om tot een ander systeem te komen: niet de woning, maar de bewoner zou steun verdienen. De poging van minister Bogaers om deze aan kracht winnende stroming op te vangen met de „huurbelasting” (welke de Staat middelen zou opbrengen in plaats van kosten) mislukte, doordat men genadeloos de op bepaalde punten onrechtvaardige gevolgen aanwees. Men dreef intussen steeds verder naar de „positieve” variant toe, waar bij de pleiters in de Kamer zich weinig aantrokken van de meer terug-

houdende opstelling van bijv. de Raad voor de Volkshuisvesting. Ten slotte werden de subsidies ingevoerd, zonder dat in het Parlement een fundamentele discussie over de verdiensten van het stelsel had plaatsgevonden. Dezelfde onrechtvaardigheden en discriminaties, die de huurbelasting de das omdeden, bleken geen beletsel voor de invoering van de subjectieve subsidies.

De omvang van de nieuwe overheidsuitgave werd beperkt door alleen de bewoners van reeds gesubsidieerde huizen aanspraken te geven. Iedereen kon begrijpen dat dit een toestand was die niet lang zou voortduren. Het „huurharmonisatieontwerp” dat in maart de Tweede Kamer is gepasseerd bood de kans er een zekere

---

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.

---

uitbreiding van de subjectieve subsidies aan vast te knopen. Ongetwijfeld zal de werkingsfeer nog verder worden uitgebreid. De minister probeert intussen door de instelling van een hooggeleerde commissie te voorkomen dat men met de operatie voortgaat voordat de patiënt is onderzocht.

Grote belangstelling verdient ook op dit punt de opstelling van de Kamerleden van de nieuwe ster aan het politieke uitspannel, DS '70. Van hun programma is nog niet zoveel bekend, maar daden, politieke uitspraken in de Kamer, zijn zeker zo interessant. Men moet daarbij natuurlijk wel in het oog houden, dat de betrokken parlementsleden indertijd niet door de nieuwe partij, maar door de PvdA zijn gekandideerd. Of fractie- en partijstandpunt elkaar dekken is daardoor — in sterkere mate dan gewoonlijk het geval is — enigszins onzeker.

Mevr. Van Veenendaal toonde zich een groot voorstandster van de subjectieve huursubsidiëring. Hierover door de heer Wiegel aan de tand gevoeld, lichtte de heer Goedhart toe: „dat er in de opvatting van mijn partij twee soorten van subsidies bestaan: constructieve, sociaal-positieve subsidies — die willen wij natuurlijk niet afbreken — zoals de huursubsidies, die naar onze mening in vele gevallen zullen moeten worden verhoogd¹, en daarnaast subsidies . . . die door de maatschappelijke ontwikkeling volkomen zijn achterhaald . . .”.

Het zal interessant zijn als DS '70 ertoe komt om uit te leggen welke criteria de fractie hanteert bij de scheiding van kaf en koren in de subsidiepolitiek. Zal het Pareto-optimaliteit zijn (stroming Drees?) of welvaartsverdeling (stroming Berger?)? Wij kunnen slechts afwachten of er op deze punten binnen DS '70 eenstemmigheid zal worden bereikt². Lukt dat niet, dan is het wel duidelijk dat de allocatie-criteria het meest de kans lopen op de achtergrond te worden gedrongen. Zij lenen zich moeilijker voor de politieke strijd.

Een moeilijk te begrijpen voorstel van DS '70, dat in hetzelfde debat

---

¹ Gordon Tullock in „*The American Economic Review*”, maart 1971, blz. 218: „It seems to me that we would be better advised to try to change government policy toward raising the incomes of the poor rather than trying to adjust their consumption toward the qualitative standards of those who are not poor”.

² Edgar O. Olsen in „*The American Economic Review*”, blz. 224: „I proposed rent certificates because I believe that there are many paternalistic altruists in this country . . .”.

werd gedaan, moet hier toch worden signaleerd. Mevr. Van Veenendaal wilde nl. de premiebouw extra stimuleren door gemeenten hun oude woningbezit te laten verkopen en met de aldus behaalde boekwinsten nieuwe complexen te laten bouwen. De minister ging op deze suggestie serieus in. Premiebouw, betoogde hij, is aan de corporaties voorbehouden. Mevr. Van Veenendaal wist een uitweg: „Als de gemeenten dan dit oude woningbezit voor boekwaarde zouden overdragen aan woningbouwcorporaties en die zouden het gaan verkopen, zoudt U dan die medewerking willen verlenen?” Minister Schut reageerde: „Ja, schitterend! Natuurlijk!” Ook de heer Andriessen (KVP) vond het een reuze-idee³.

Merkwaardig dat bij deze gelegenheid niemand erop wees hoe veel logischer het zou zijn om in plaats van zo'n ongemotiveerde vermogensoverdracht van de onder hoge schulden gebukt gaande gemeenten naar de woningcorporaties, eens andere alternatieven te bekijken. De gemeenten zouden hun „winst” bijvoorbeeld kunnen lenen aan de woningcorporaties. Of — na wijziging van de regeling — tóch zelf kunnen gaan bouwen. Van DS '70 verwacht men geen weerstand tegen zo'n instandhouding van gemeenschapsbezit. En hierop voortbordurend: *wat is eigenlijk de ratio van de verkoop?* Men onttrekt dan beleggingskapitaal aan de markt, waardoor de „normale” premiebouw zal inkrimpen. Eenvoudiger is het dan als de gemeente zelf of via de BNG zich direct tot de kapitaalmarkt wendt. Wanneer men vooral het oog zou hebben op verkoop aan de bewoners doemen tal van bezwaren op⁴, volkomen analoog aan die welke worden aangevoerd tegen de regeling zoals die voor woningwetwoningen al geldt. Een ander alternatief is dat de corporaties toestemming krijgen een 100%-hypotheek te geven, bijv. gegarandeerd door de gemeenten of door het Rijk.

Het hier besproken voorval illustreert, hoezeer een bepaalde regeling een eigen leven gaat leiden. Als daardoor moeilijkheden ontstaan, wordt de hindernis niet uit de weg geruimd, maar probeert men een omtrekkende beweging. Het blijft daarbij vaak onduidelijk wat men aan de andere kant eigenlijk te zoeken heeft. Als gemeenten niet zelf mogen bouwen, waarom mogen ze dan wel die bouw financieren? En waarom zouden zij zelfs de filantroop moeten gaan spelen?

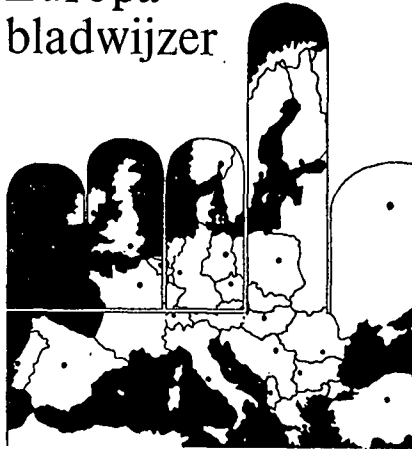
Het is onwaarschijnlijk dat de toetsing van deze taak gunstig uitvalt.

Dr. R. M. de Haan

³ Zie „Handelingen”, Zitting 1970-1971, blz. 3350 (11 maart 1971).

⁴ Zie R. M. de Haan: *De verkoop van woningwetwoningen aan hun bewoners*, in „De Gemeente”, oktober 1967.

Europa- bladwijzer

De landbouwmarathon

Na de langste nachtzitting tot dusver heeft de Ministerraad van de Europese Gemeenschappen verreikende besluiten over de landbouwprijzen en over de landbouwstructuur genomen. De beslissing viel op 25 maart 1971. Deze datum zou wel eens belangrijk kunnen worden in de geschiedenis van de Europese Gemeenschappen. Want er is nu een begin gemaakt met een gemeenschappelijk structuurbeleid voor de landbouw. Tot nog toe zijn er slechts enkele aanzetten daartoe geweest.

In december 1968 heeft de Europese Commissie een memorandum inzake de hervorming van de landbouw in de Europese Economische Gemeenschap gepubliceerd, dat als het plan-Mansholt een discussie in de gehele Europese landbouw heeft losgeslagen. In het plan-Mansholt werd uitvoerig uiteengezet, dat de produktiviteit en de inkomens in de landbouw lager liggen dan in andere sectoren van de economie. In de jaren na de indiening van het memorandum van december 1968 is in deze situatie geen verbetering opgetreden. In 1969 was het aandeel van de landbouw in het totale bruto produkt (5,8%) veel lager dan het aandeel van de agrarische beroeps-

bevolking in de totale beroepsbevolking (13,8%).

Om het inkomen van de agrariërs gelijke tred te laten houden met de overige inkomens, zouden de landbouwprijzen voortdurend moeten worden verhoogd. Dit zou evenwel niet tot een verbetering van de produktiviteit in de landbouw leiden. Een produktiviteitsverhoging zou bereikt kunnen worden door een groot aantal landbouwers ertoe te bewegen de landbouw te verlaten. De beschikbaar komende landbouwgronden zouden moeten worden samengevoegd tot grotere bedrijven. Na deze vergroting van de produktiviteit zou een toestand ontstaan, waarbij de inkomens van de agrarische beroepsbevolking op een niveau zouden komen, dat vergelijkbaar zou zijn met dat van de overige inkomens.

De fundamentele stelling van de Europese Commissie in het memorandum van 1968 is, dat een verbetering van de bedrijfsstructuur in de landbouw niet verwezenlijkt kan worden door een verhoging van de landbouwprijzen. Afgezien van de vraag, of daardoor de landbouwinkomens op een aanvaardbaar niveau zouden kunnen worden gebracht, zouden marginale bedrijven hierdoor juist in stand gehouden worden. Dr. Mansholt heeft berekend dat de helft van de agrarische beroepsbevolking uit de landbouw moet verdwijnen. Vandaar dat de Commissie het een illusie noemt, te geloven dat een markt- en prijsbeleid alléén nog een belangrijke bijdrage tot de verbetering van de levensstandaard van de landbouwbevolking kan leveren.

Op 15 februari jl. heeft de Europese Commissie prijsvoorstellen voor 1971/1972 formeel gekoppeld aan voorstellen tot verbetering van de landbouwstructuur. Aan dit pakket was het overleg van de landbouwministers gewijd.

In wat voor emotioneel klimaat dit overleg plaatsvond bleek al op dezelfde 15e februari. Toen de vicevoorzitter van de Commissie, Dr. Mansholt, in het Brusselse congresgebouw de nieuwe versie van de voorstellen wilde presenteren, „stormden ter contestatie zelfs twee vaarzen en een stiertje (door de — niet zo gespecialiseerde — pers drie koeien genoemd) over het tapijt van de Euro-zaal naar binnen”¹. Zo kwam het dat we daags erna in onze kran-

¹ „Europese Gemeenschap” van maart 1971, nr. 134, blz. 3.

ten een foto konden bewonderen van koeien naast confererende landbouwministers; het naakte meisje van de PSP-affiche ontbrak er nog maar aan, maar misschien is men in Brussel nog niet zo „ontwapenend”. Vervolgens kwamen de boeren die bij deze koeien horen daags vóór het marathondebat en masse in Brussel demonstren. De ministers hadden toen al bij voorbaat de wijk genomen naar de vijftiende verdieping van het gebouw „Karel de Grote”, enige kilometers buiten het stadscentrum.

De belangen van de zes lid-staten liepen bij het begin van de onderhandelingen nogal uiteen. Italië en — in mindere mate — Frankrijk hebben te kampen met een achtergebleven landbouw en zouden voordeel trekken uit structuurverbeterende maatregelen. Duitsland, Nederland en België voelden weinig voor een gemeenschappelijk structuurbeleid en wilden zich voorlopig beperken tot het vaststellen van nieuwe prijzen. Vooral Italië en Duitsland wilden hoog spel spelen. Italië heeft namelijk tot nu toe veel minder voordeel gehad van het gemeenschappelijk markt- en prijsbeleid dan Frankrijk en Nederland. En de Duitse landbouwminister Ertl had gedreigd eigenmachtig de landbouwprijzen te verhogen als niet vóór 1 april op gemeenschapsniveau tot prijsverhoging zou zijn besloten. Dit zou de gemeenschappelijke landbouwmarkt geen goed gedaan hebben na de ontwrichting als gevolg van de Franse devaluatie en de Duitse revaluatie van 1968.

De Italianen hebben hun machtspositie — net als vorig jaar bij de onderhandelingen over de hervorming van het Sociaal Fonds — terdege uitgebuit. Ze weigerden eenvoudig over de prijzen te praten tenzij er een beslissing over het structuurbeleid genomen zou zijn. Italië moest dus op structureel gebied afgekocht worden in ruil voor medewerking aan de prijsverhogingen.

Het resultaat

Het gemeenschappelijke structuurbeleid houdt onder andere maatregelen in ten gunste van boeren tussen 55 en 65 jaar oud, die hun bedrijf aan de kant willen doen. Zij ontvangen een jaarlijkse inkomstenvergoeding van f. 2.150. Hiervan neemt de Europese Gemeenschap 25% voor haar rekening, de nationale regeringen financieren 75%. In landen waar op

Tabel 1. Verloop Europese landbouwprijzen

Produkt	Aard van de prijzen	Eerste gemeenschappelijke prijzen	Prijzen 1970/1971	Prijswijziging in %
(prijzen in rekeneenheden)				
Durumtarwe	Richtprijs	125,00	125,00	0
	Basisinterventieprijs	117,50	117,50	0
	Aan de producent gegarandeerde minimum-prijs (niveau groothandel)	145,00	145,00	0
Zachte tarwe	Richtprijs	106,25	106,25	0
	Basisinterventieprijs	98,75	98,75	0
Gerst	Richtprijs	91,25	95,44	+ 4,6
	Basisinterventieprijs	85,00	88,44	+ 4,0
Rogge	Richtprijs	93,75	97,50	+ 4,0
	Basisinterventieprijs	87,50	91,00	+ 4,0
Maïs	Richtprijs	90,63	95,94	+ 5,9
Gedopte rijst	Richtprijs	181,20	189,70	+ 4,7
Olijfolie	Produktierichtprijs	1.150,00	1.152,50	+ 0,2
	Marktgerichtprijs	800,00	721,00	- 9,8
	Interventieprijs	730,00	648,50	-11,2
Oliehoudende zaden	Richtprijs	202,50	202,50	0
	Basisinterventieprijs	196,50	196,50	0
Suiker	Minimum-prijs voor suikerbieten	17,00	17,00	0
	Richtprijs witte suiker	223,50	223,50	0
	Interventieprijs witte suiker	212,30	212,30	0
	Richtprijs voor melk	103,00	103,00	0
Melk	Interventieprijs: voor boter	1.735,00	1.735,00	0
	voor magere melkpoeder	412,50	412,50	0
	Directe steun voor magere melk: in poeder	82,50	82,50	0
	vloeibaar	15,00	15,00	0
Rundvlees	Oriëntatieprijs voor: volwassen runderen (levend gewicht)	662,50	680,00	+ 2,6
	kalveren (levend gewicht)	895,00	915,00	+ 2,2
Varkensvlees	Basisprijs (geslachte varkens)	735,00	772,50	+ 5,1

Tabel 2. Interim-indexcijfers van groothandelsprijzen (1948 = 100)

	1967	1970	Stijging in %
Akkerbouwprodukten	156	188	20,5
Veehouderijprodukten	152	163	7,2
Totaal landbouwprodukten	154	175	13,6
Algemeen indexcijfer	164	176	7

Bron: voor 1967 CBS: *Statistisch Zakboek 1970*, blz. 221; voor 1970 CBS: *Statistisch Bulletin* van 18 maart 1971.

nationaal niveau nog geen saneringsregeling voor de landbouw bestaat zoals in Italië, vergoedt de Gemeenschap 65% van de inkomstenvergoeding. De lid-staten voeren verder een steunregeling in voor landbouwers die een ander beroep kiezen. In de tijd dat ze zich omscholen, ontvangen ze een inkomen. Voor de financiering van de omscholing zal het Sociale-Fonds-nieuwe-stijl² worden ingeschakeld. Aan kinderen van landbouwers met kleine inkomens kunnen studiebeurzen worden verstrekt.

Ook voor degenen die in de landbouw werkzaam blijven, is een steunregeling ontworpen. Om daarvoor in

aanmerking te komen, moet een landbouwer een ontwikkelingsplan opstellen. Het plan moet erop gericht zijn, dat het bedrijf binnen zes jaar aan één of twee volwaardige arbeidskrachten een inkomen uit arbeid oplevert, dat tenminste kan worden vergeleken met niet-agrarische inkomens in dezelfde streek. De steunmaatregelen houden onder meer in dat landbouwgronden die door het vertrek van landbouwers ter beschikking komen, bij voorrang voor een bedrijf

² Vgl. *Europa-Bladwijzer* in „ESB” van 24 maart 1971, blz. 277-279.

(met een ontwikkelingsplan) bestemd zijn. Ook kunnen rentesubsidies voor investeringen worden verleend. Bij wijze van uitzondering kunnen de lid-staten — voor eigen rekening — een aflopende inkomensvergoeding verstrekken aan landbouwers in bepaalde gebieden voor ten hoogste de duur van een ontwikkelingsplan.

Van groot belang is verder dat de lid-staten zich hebben verplicht, uitbreiding van voor agrarische doeleinden aangewende gronden te voorkomen. Op aandrang van Nederland

zijn nationale steunmaatregelen verboden, die het Europese structuurbeleid zouden doorkruisen. De Europese Commissie zal de nationale steunmaatregelen stelselmatig uitkammen volgens het volgende tijdschema:

- 1-1-1972 fruit, glasteelt, groente en suiker;
- 1-7-1972 melk, rundvlees, varkensvlees, eieren en slachtpluimvee;
- 1-1-1973 graan, wijn, tabak, visserij;
- 1-7-1973 andere producten.

De verhoging van de landbouwprijzen per 1 april 1971 komt gemiddeld neer op een stijging met gemiddeld 6% voor zuivel en vlees en met 3% voor plantaardige produkten zoals granen en rijst. De prijzen van de overige landbouwprodukten blijven onveranderd.

Over deze verhogingen van de landbouwprijzen wordt verschillend gedacht. Sommige Nederlandse columnisten verkondigen steeds de mening, dat de landbouwprijzen indertijd te hoog zijn vastgesteld, dat

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

De te dezen samenwerkende Centrale Interfaculteit en de Faculteit der Economische Wetenschappen delen mede dat er binnenkort een vacature ontstaat voor de functie van

**docent in de
"vakfilosofie der
economie"**

Van de te benoemen docent wordt verwacht dat hij voor de kandidaatsopleiding in de economische faculteit de wijsgerig-encyclopedische inleiding in de economie zal kunnen doceren en voor de doctoraalstudie de economische vakfilosofie. Binnen het kader van de doctoraalstudie in de centrale interfaculteit dient de te benoemen docent de keuzerichting van het hoofdvak „economische vakfilosofie” mogelijk te maken. Het zal tot aanbeveling strekken indien de sollicitant tevens bevoegd of in staat zal zijn in de economische faculteit de algemene inleiding in de wijsbegeerte (systematiek en geschiedenis) te verzorgen.

Van hen die in aanmerking willen komen voor deze functie, wordt verwacht dat zij zich positief opstellen ten opzichte van de grondslag van de Vrije Universiteit.

Sollicitaties worden vóór 1 september 1971 ingewacht bij de ab-actis van de Centrale Interfaculteit, Prof. Dr. A. Troost, De Boelelaan 1105, postbus 7161, Amsterdam, die ook gaarne bereid is nadere informatie over deze functie te verstrekken.

daardoor overproductie is ontstaan en dat deze prijzen bijgevolg niet mogen worden verhoogd. Deze mening wijkt duidelijk af van die van de Commissie (geen structuurpolitiek via het markt- en prijsbeleid).

Men kan de prijsverhogingen ook anders beoordelen. De inkomens van de Europese boeren zijn — vergeleken met de inkomens van andere Europeanen — aan de lage kant. De prijzen zijn enkele jaren achtereen nauwelijks verhoogd (zie tabel 1). De Europese boeren waren dus niet in staat kostenstijgingen in hun afzetprijzen door te berekenen. De lage Europese landbouwinkomens daalden daardoor. Het is niet onbillijk, dat deze inkomens enigszins worden bijgesteld.

De gegevens van tabel 1 worden navrant, wanneer men ze confronteert met de stijging van groothandelsprijzen van landbouwprodukten. Voor ons land gelden hiervoor de gegevens, vermeld in tabel 2. Het blijkt dat de op de oerproducent volgende geleidingen van de bedrijfskolom wel hogere afzetprijzen hebben berekend. En dat terwijl de inkooprijzen van hun handel constant zijn gebleven (niet van hulpstoffen, arbeid en afschrijvingen). De groothandel zal dus wel in staat zijn geweest, kostenstijgingen af te wentelen op de consument; misschien is de winstmarge van de groothandel zelfs gestegen. Het indexcijfer van de landbouwprijzen is in deze periode bijna tweemaal zo snel gestegen als

het algemeen indexcijfer van de groot-handelsprijzen.

De Europese boeren bevinden zich in een zwakke positie ten opzichte van hun afnemers, omdat ze geen prijspolitiek kunnen voeren. Daarom is het goed, dat in de besluiten van de Europese Ministerraad ook een steunregeling voor producentenorganisaties is opgenomen. Op het gebied van groente en fruit is enige jaren geleden zo'n regeling getroffen. Nu de Gemeenschap de samenwerking van producenten, bijv. in afzetcoöperaties, gaat bevorderen, kan hieruit een versteviging van de marktpositie van de Europese boeren voortvloeien.

Europa-Instituut Leiden

Het

INSTITUTE OF SOCIAL STUDIES

zoekt een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

voor de
Development Administration Workshop.

De workshop organiseert voor bestuurders uit ontwikkelingsgebieden tweejarige cursussen, leidend tot de graad van Master of Public Administration.

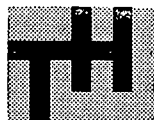
Vereist is een doctoraal examen in bestuurswetenschappen, politicologie, sociologie, sociale psychologie, andragogie of bedrijfseconomie. Praktische ervaring met of specialisatie in groepstraining, planning, openbare financiën of project management strekt tot aanbeveling.

Benoeming zal geschieden in het rangenstelsel van de wetenschappelijke ambtenaren, afhankelijk van leeftijd en ervaring.

Directe opnemings in het Pensioenfonds.

Premie A.O.W. wordt voor rekening van het Instituut genomen.

Brieven met volledige personalia te richten tot de Controller van het Institute of Social Studies, Molensstraat 27, Den Haag, binnen 14 dagen na verschijnen van deze oproep, onder vermelding van vacature nr. 35.

Technische Hogeschool Delft

Bij de Afdeling der Weg- en Waterbouwkunde bestaat een vacature voor een

academisch gevormd ECONOOM

met belangstelling voor de
vervoers- en verkeerseconomie

die onder leiding van de betrokken hoogleraar als wetenschappelijk medewerker zal worden belast met werkzaamheden op het gebied van het onderwijs in de verkeerskunde en het economisch onderzoek op het gebied van het vervoer en verkeer.

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij prof. drs. E. H. v. d. Poll, Oostplantsoen 25, Delft, telefoon (01730) 3 32 22, toestel 5456.

Aanstelling en bezoldiging zal geschieden in het rangenstelsel der wetenschappelijke medewerkers.

A.O.W.-premie komt voor rekening van de Technische Hogeschool.

Directe opnemings in welvaartsvast pensioenfonds.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsdienst, Julianalaan 134 te Delft, onder vermelding van nr. B 7124//0936 in de rechterbovenhoek van de brief.

NIVE Voorjaars-Efficiencydagen 1971

Op woensdag 26 en donderdag 27 mei a.s. houdt het NIVE, het Nederlands Instituut voor Efficiency, de Voorjaars-Efficiencydagen 1971 in het Nederlands Congresgebouw te

Den Haag. In een achttal bijeenkomsten, voorbereid door bij het NIVE aangesloten verenigingen, zullen onderwerpen op deelgebieden van management worden besproken.

Voor dit congres is het navolgende programma vastgesteld:

Woensdag 26 mei 1971

10.00-12.30 uur: „Informatiebeleid en beleidsinformatie”, georganiseerd door het NIBIN, Nederlands Instituut voor Beleids-Informatie.

11.30-16.30 uur: „Technische Be-

drijfsvoering”, samengesteld door de NVDO, Nederlandse Vereniging voor Doelmatig Onderhoud.

14.00-16.30 uur: NEVIE, Nederlandse Vereniging voor Inkoop-Efficiency, behandelt „Inkoop voor verkoop - Inkoop voor produktie”.

14.00-16.15 uur: „Verpakking en milieuhygiëne”, wordt besproken door het NVC, Nederlands Verpakkingscentrum.

14.00-16.30 uur: De NVP, Nederlandse Vereniging voor Personeelbeleid, spreekt over „Nieuwe wet-

Een der grotere Nederlandse aannemersbedrijven
in de waterbouwkundige sektor met een omvang-
rijke activiteit in binnen- en buitenland zoekt een

accountant, econoom of een economisch gericht jurist

met grote bedrijfs- en beleidservaring om de directie te helpen, zoveel mogelijk op basis van exacte gegevens en met behulp van recent ontwikkelde inzichten en technieken, zo verantwoord mogelijk het financieel en economisch beleid te bepalen op alle terreinen waarop het bedrijf opereert. Hij zal hierbij te maken krijgen met de diverse dochtermaatschappijen en met de diverse samenwerkingsvormen met andere maatschappijen, zowel in Nederland als vooral ook in het buitenland. Hij zal ook te maken krijgen met marketing problemen en met de financiële aspecten van de ontwikkelingsprojecten van dit bedrijf.

**BIJ GEBLEKEN GESCHIKTHEID LIGT OPNAME IN DE DIREKTIE
IN DE BEDOELING.**

**Gelieve sollicitatiebrieven met volledige vermelding van oplei-
ding en ervaring zo spoedig mogelijk te zenden aan het**

PSYCHOLOGISCH INSTITUUT
o.l.v. Mr. Drs. E. A. Hof,
de Ruyterstraat 60, Den Haag.

ten vragen om vernieuwend beleid”.

Donderdag 27 mei 1971

10.30-16.00 uur: „Mode en marketing”, samengesteld door het NIMA, Nederlands Instituut voor Marketing.

14.00-16.30 uur: Het IC, Ideeëncentrum, behandelt: „Idee en Idee-fixe”.

14.00-16.30 uur: „De taak en de plaats van de produktieleider in het bedrijf” georganiseerd door de NLP, Nederlandse Vereniging voor Produktieleiding.

Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door het NIVE, Parkstraat 18, Den Haag, tel. (070) 61 49 91, toestel 76.

**Met „E.-S.B.”
een beter
economisch-
politiek
inzicht**

GEMEENTE ARNHEM

Ter secretarie komt de nieuwe functie vacant van

ORGANISATIE - DESKUNDIGE

vac. nr. 68/501

TAAK: in het gemeentelijk verband — eventueel in samenwerking met externe deskundigen — adviseren over verbetering van structuren ten aanzien van organisatie, samenwerking en communicatie; initiëren, begeleiden en coördineren van de daartoe of daardoor nodige maatregelen, zoals organisatieonderzoeken, procedure-wijzigingen, beleidsformulering, enz.

Betrokkene zal fungeren als secretaris van de Organisatie Adviesgroep, bestaande uit enkele bestuurders en hoofdamtaren.

•

Gedacht wordt aan iemand met een gedegen vakopleiding en ruime ervaring op uitvoerend en organisatorisch terrein die deze coördinerende en adviserende functie ambieert, waarbij het beschikken over overlegkwaliteiten een belangrijke vereiste is.

•

SALARIS: nader overeen te komen. Kandidaten moeten bereid zijn deel te nemen aan een psychologisch onderzoek.

•

De bij de overheid gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing (pensioenvoorziening, ziektekostenregeling, vergoeding verhuiskosten).

•

Sollicitaties binnen 10 dagen te zenden aan de directeur van de Centrale Dienst Personeelszaken, Koningstraat 38, onder vermelding van het vacaturenummer.

GEMEENTE STEENBERGEN

Burgemeester en wethouders zijn voornemens over te gaan tot aanstelling van een

SOCIAAL-ECONOMISCH MEDEWERKER

die een actieve bijdrage zal leveren bij de beleidsvoorbereiding en de besluitvorming in de sociaal-economische sector.

Hij zal daartoe eigen onderzoeken moeten verrichten, contacten onderhouden met het bedrijfsleven en op zijn eigen terrein voorlichting geven.

Onze gedachten gaan uit naar een **JONGE ECONOMO**, die belangstelling heeft voor het openbaar bestuur en de moderne opvattingen hierover, gevoel heeft voor wetenschappelijk werk en beschikt over goede contactuele eigenschappen.

STEENWIJK (ruim 12.000 inwoners), een stad met een dynamische ontwikkeling, ligt in Noord-West-Overijssel, bij het merengebied en uitgestrekte bossen. Het heeft goede verbanden met alle delen van het land.

Aanstelling is mogelijk binnen de salarisgrenzen van f 1391,— tot f 1721,— per maand, exclusief 6 procent vakantietoelage. Van toepassing zijn een gunstige verhuiskosten- en ziektekostenregeling en andere secundaire voorwaarden als premiespaarregeling en studietoelageregeling.

Een goede eengezinswoning met centrale verwarming is beschikbaar.

•

Belangstellenden voor deze functie worden verzocht te solliciteren bij burgemeester en wethouders van Steenwijk binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad.

De PNEM is een expansief bedrijf, dat voor Noord-Brabant de elektrische energie opwekt, transporteert en grotendeels distribueert.

Met nu ruim 1800 medewerkers voorziet de PNEM in een in 10 jaar verdrievoudigde vraag, met een omzet over 1970 van 225 miljoen gulden.

De sterke groei van het verbruik eist grote uitbreidingen van

het technische apparaat; jaarlijks wordt voor meer dan 100 miljoen gulden geïnvesteerd.

Voor het verwezenlijken van de toekomstplannen dient de directie te beschikken over uitvoerige informatie en gedegen adviezen op financieel en bedrijfseconomisch gebied. Zij overweegt daartoe de top van de financieel-economische afdeling te versterken door de aanstelling van:

pnem

A. EEN ECONOMETRIST

die zich vooral zal gaan bezighouden met wat men pleegt te noemen: operations research. Dit omvat het verzamelen en analyseren van gegevens ten behoeve van het financieel-economisch beleid, onder meer op het gebied van de tariefstelling, de ontwikkeling van het verbruik en de prognoses op lange termijn in het kader van het investeringsbeleid. Vooral de enigszins ervaren, jonge doctorandus in de economie, die de econometrie als studievak prefereerde, of de accountant, die voor economisch-financiële research belangstelling heeft, komen voor deze zelfstandige functie in aanmerking.

B. EEN ACCOUNTANT OF EEN DOCTORANDUS ECONOMIE

met belangstelling voor administratieve organisatie, die na een inwerkperiode in staat is een leidinggevende functie in de administratieve sector te vervullen. De functie biedt aan een register-accountant (of iemand die deze studie binnenkort hoopt te voltooien) of een jong, economisch doctorandus interessante toekomstperspectieven.

Deze administratieve afdeling omvat ongeveer 300 medewerkers en maakt gebruik van de modernste hulpmiddelen voor de verwerking van de administratieve gegevens. Het ontplooiën van initiatieven voor het op peil houden en verbeteren van de administratieve organisatie en de toepassing van nieuwe administratieve technieken zal een belangrijk deel van zijn taak worden.

Deze interessante en verantwoordelijke functies worden adequaat gehonoreerd, terwijl de pensioenregeling volgens de Algemene Burgerlijke Pensioenwet zeer aantrekkelijk is.

Zij die voor een van deze functies belangstelling hebben, worden verzocht, liefst op korte termijn, een sollicitatiebrief, waarbij ingesloten een recente pasfoto en een beknopt curriculum vitae, te richten aan de directie van de N.V. P.N.E.M., Willemsplein 2 te 's-Hertogenbosch. Nadere informatie eventueel telefonisch via nr. 04100-22333. Voor vertrouwelijke behandeling van de verstrekte gegevens wordt volledig ingestaan.

**n.v. provinciale noordbrabantsche
electriciteits-maatschappij
's-hertogenbosch**

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Tweemaandelijks tijdschrift onder redactie van
Prof. P. Hennipman,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. Th. C. M. J. van de Klundert,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. F. W. Rutten,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. J. Zijlstra.

★
Erevoorzitter: Prof. G. M. Verrijn Stuart.

★
Abonnementsprijs f 45,—; voor studenten f 22,50.
Losse nummers f 8,—.

★
Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door de uitgevers

DE ERVEN F. BOHN - HAARLEM

HET STEDEBOUWKUNDIG ADVIESBUREAU

ir. P. A. Leupen
ir. F. E. Wilmer
C. Dekker h.b.o.
ir. R. Maier
H. Reuser
drs. O. J. Smits

APELDOORSEWEG 65 te ARNHEM

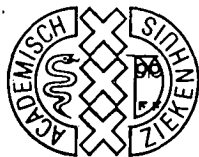
vraagt voor spoedige indiensttreding een

sociaal- wetenschappelijk onderzoeker

academisch gevormd,
studierichting bij voorkeur
Sociale geografie of Planologie,
enkele jaren ervaring is gewenst.

Uitsluitend met de hand geschreven sollicitaties te richten
aan bovenvermeld bureau.

Eventueel verlangde inlichtingen kunnen tevens telefonisch
worden ingenomen onder no. (085) 45 38 41.

ACADEMISCH ZIEKENHUIS bij de UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM WILHELMINA GASTHUIS

In bovengenoemd academisch ziekenhuis wordt gevraagd een

adjunct-accountant

Voor het vervullen van deze functie wordt gedacht aan een medewerker met een ruime controle-ervaring, die in staat is om, onder supervisie van de intern-accountant, leiding te geven aan de afdeling interne controle.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van no. I 2605 kunnen worden gericht aan het hoofd van de personeelsdienst, Eerste Helmersstraat 104, Amsterdam (Oud-West).

Neem hier goede nota van, middelgrote ondernemer:

Wat is factoreren? Dat is het overnemen van uw tijd- en geld-rovende debiteuren-administratie en incasso-werkzaamheden, met inbegrip van het volledige risico van non-betaling!

Door uw debiteuren over te dragen kunt u direct beschikken over uw vorderingen.

Door uw debiteuren over te dragen kunt u de contant-kortingen van uw leveranciers verdienen.

Door uw debiteuren over te dragen kunt u uw tijd vrijmaken voor meer winstgevendende activiteiten, zoals productie en verkoop.

Door uw debiteuren over te dragen kunt u financiële armslag krijgen voor verdere uitbreiding van uw bedrijf.

Factoreren is dus in feite een moderne financiering van uw bedrijfsontwikkeling. Dank zij de samenwerking tussen de Nederlandsche Middenstandsbank N.V. en Walter E. Heller & Comp., Chicago, kunnen wij vele middelgrote ondernemers deze nieuwe dienst aanbieden.

Alle inlichtingen: Zamenhofdreef 49a, Utrecht. Tel. 030 - 611833.

FACTOREREN

Middelbaar Economische School

DEN HAAG

Nieuwersluisstraat 36 — Tel. (070) 29 90 93/29 90 94

GEVRAAGD per 1 augustus '71

wegens sterke groei

EEN COLLEGA

die mee wil werken in ons jonge team aan de opleiding en vorming van jongelui van 16 tot 20 jaar. Belangstelling voor moderne onderwijs-methoden is gewenst. Bij voorkeur enige jaren bedrijfs- en/of onderwijservaring.

★

BEDRIJFSECONOOM

volledige weektaak
(drs. bedrijfseconomie c.q.
M.O. handelswetenschappen)

- TAAK :**
- contacten met bedrijfsleven leggen en onderhouden;
  - organisatie en begeleiding van de stages;
  - les geven in bedrijfseconomie, commerciële economie en bedrijfsadministratie.

SALARIS : f 20.000,— tot f 40.000,—.
Vakantietoelage 6 procent.
A.O.W.-premie voor rekening van het Rijk.

VAKANTIE : 12¹ weken.

★

Wij zijn een jonge, (nog) kleine, maar snel groeiende school op oecumenische grondslag met een enthousiast docententeam. De school geeft een driejarige opleiding voor leidinggevende functies bij bedrijfsleven, instellingen en overheid van administratieve, commerciële, bestuurlijke of secretariële aard na een vooropleiding MAVO of 3 jaar VWO/HAVO.

Het schoolbestuur verleent daadwerkelijke hulp bij het verkrijgen van een woning.

★

Inlichtingen en sollicitaties zo spoedig mogelijk bij de directie, telefoon thuis (070) 39 37 51.

Bijbenen en bijblijven.

E.-S.B. maakt het mogelijk

GEMEENTE NIJMEGEN SECRETARIE

Door verschuivingen in het takenpakket van enkele afdelingen bestaat bij het financieel-ekonomisch bureau van de afdeling Financiën plaatsingsmogelijkheid voor een

bedrijfsekonom

Tot de taak van het bureau behoort o.m.

- de financieel-ekonomische beoordeling van de begrotingen van diensten en bedrijven;
- het analyseren van de verschillen tussen begroting en werkelijkheid;
- het uitvoeren van diverse bedrijfsekonomische studies ter ondersteuning van het beleid;
- het uitbrengen van bedrijfs-ekonomische beleidsadviezen.

Voor deze vakature gaan de gedachten uit naar een akademisch gevormd ekonom (bedrijfs-ekonomische studierichting) met enige ervaring.

Kandidaten die aan deze eisen voldoen, wordt de rang van referendaris geboden (salaris max. f 2602,- per maand).

Een psychologisch onderzoek behoort tot de selektieprocedure.

Sollicitaties binnen 10 dagen te zenden aan het Hoofd van de Centrale Afdeling Personeelszaken, Stadhuis, Nijmegen, bij wie ook nadere informaties kunnen worden ingewonnen.

U gelieve op de enveloppe te vermelden vakature no. 470.

**CENTRALE BANK
VAN SURINAME**

Bij de **Afdeling Studiedienst** van de **Centrale Bank van Suriname** kan worden geplaatst

EEN ECONOOM

die met de leiding van deze afdeling zal worden belast.

Eigenhandig geschreven brieven met volledige inlichtingen, opgave van referenties en recente pasfoto ware te zenden aan de Centrale Bank van Suriname, Postbus 1801, Paramaribo, Suriname.

De voorkeur gaat uit naar een gegadigde, die gespecialiseerd is en ervaring heeft opgedaan in de problematiek van het geld-, krediet- en bankwezen, alsook in statistisch en economisch onderzoek en het samenstellen van verslagen.

De **INTERFACULTEIT BEDRIJFSKUNDE** i.o.

is een door de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam en de Technische Hogeschool te Delft ingestelde nieuwe faculteit met een post-kandidaatsopleiding voor studenten met een kandidaatsexamen in de economische, juridische, sociaal-culturele of technische wetenschappen. De duur van de opleiding, waarmee in oktober 1970 is begonnen, bedraagt twee jaar en drie maanden. Een met goed gevolg afgelegd doctoraal examen geeft recht op de titel doctorandus in de bedrijfskunde.

Ter verzorging van enige onderdelen uit de rechtswetenschappen, die voor de a.s. bedrijfskundige relevant zijn, zoals o.m. het contractenrecht, het arbeidsrecht, het mededingingsrecht en het ondernemingsrecht, bestaat m.i.v. het komend academisch jaar de vacature voor een

BUITENGEWOON HOGLERAAR RECHTSWETENSCHAPPEN

In verband met de voorziene groei van het aantal studenten en de samenwerking met de Technische Hogeschool te Delft bestaat de mogelijkheid, dat de buitengewone leerstoel in de loop van 1972 in een ordinariaat zal worden omgezet.

De te benoemen hoogleraar zal in een dynamische omgeving, te zamen met de overige leden van het wetenschappelijk corps, de nieuwe doctorale studie helpen vormgeven. In verband met de aard van de opleiding en de plaats van het recht hierin, wordt de voorkeur gegeven aan een jurist met ruime ervaring in het bedrijfsleven of in de advocatuur.

Zij, die in aanmerking wensen te komen voor deze functie worden verzocht zich te wenden tot Prof. mr. drs. H. Langman, decaan van de Interfaculteit en voorzitter van de Delfts-Rotterdamse benoemingscommissie, Prinses Julianalaan 96, Rotterdam.

Suggesties van derden worden gaarne aan dit adres verwacht.

Nadere inlichtingen kunnen desgewenst verkregen worden bij Prof. mr. drs. H. Langman of Mr. J.J. Kamp jr., Prinses Julianalaan 96 te Rotterdam, tel. 010 - 14 55 66.

Voor het ontwerpen en mede uitvoeren van onderzoeken inzake structuur- en functioneringsvraagstukken, voornamelijk op concernniveau, en het in aansluiting daarop ontwikkelen van advies- en invoeringsprogramma's zoeken wij een

senior organisatie-adviseur

Deze functie bij onze Centrale Afdeling Organisatie en Efficiency biedt de mogelijkheid tot het opbouwen van een in hoge mate zelfstandige en verantwoordelijke positie in een veelzijdige organisatie in beweging.

Wij vragen hiervoor:
academisch niveau,
ervaring opgedaan bij een extern adviesbureau,
of bij een organisatie-afdeling van een concern,
ervaring met werken in projectgroepen.

Desgewenst kunnen telefonisch nadere inlichtingen over deze functie worden verkregen bij Drs. T. E. de Vos van de Centrale Afdeling Organisatie en Efficiency,
telefoon (070) 81 48 01, toestel 244.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Centrale Afdeling Hoger Personeel, Centrale Directie PTT, Antwoordnummer 2424 (geen postzegel), 's-Gravenhage.

CENTRALE DIRECTIE

7104102

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

Bij de Faculteit der economische wetenschappen is vacant een

GEWOON LECTORAAT

in het **econometrisch onderzoek**. De taken van de te benoemen lector zijn de volgende: verrichten van en leiding geven aan econometrisch onderzoek; leiding geven aan het econometrisch praktikum voor kandidaatsstudenten in de studierichting der econometrie; doceren van econometrische modellen en methoden aan doctoraal studenten; leiding geven aan afstudeerwerk; een en ander volgens een door de vakgroep econometrie (i.o.) nader te regelen taakverdeling.

Gegadigden, alsmede zij die de aandacht op geschikte kandidaten willen vestigen, kunnen zich schriftelijk wenden tot prof. dr. T. Kloek, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016, Tel. 010-145511, die tevens bereid is nadere inlichtingen over de te vervullen vacature te verstrekken.

Het Nederlands Christelijk Werkgevers Verbond (N.C.W.)

is per 1 januari 1970 ontstaan uit het Ned. Katholiek Werkgevers Verbond en het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers. Op het centrale secretariaat in Den Haag en op enkele regionale secretariaten werken een 20-tal gespecialiseerde staf-leden die zowel de landelijk sociale economische politiek voorbereiden voor de behandeling in centrale overlegorganen als individuele werkgevers van advies dienen.

Op het centrale secretariaat in Den Haag is nu vacant een staffunctie voor een

econoom

die assisteert bij de voorbereiding en uitvoering van het Verbondsbeleid met betrekking tot vraagstukken op macro-economisch gebied en op het terrein van de publieke financiën. Gedacht wordt aan een academisch gevormde econoom. Kennis van c.q. belangstelling voor het fiscale gebied strekt tot aanbeveling.

De desbetreffende functionaris zal tevens worden betrokken bij de behandeling van de economische aspecten van andere onderwerpen en bij organisatorische activiteiten in het kader van het Verbondssecretariaat.

Leeftijd ca. 30 jaar.

Schriftelijke sollicitaties gelieve U, gaarne met pasfoto, te richten aan Drs. R.R.M. Lyppens van het

gip

GEMEENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VOOR TOEGEPASTE PSYCHOLOGIE
Wilhelminapark 25 - Tilburg